

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Ústav speciálně pedagogických studií

LENKA ZDRÁHALOVÁ
III. ročník – kombinované studium

Obor: speciální pedagogika pro výchovné pracovníky

AGRESIVITA A ŠIKANA V PODMÍNKÁCH STŘEDNÍ ŠKOLY
Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

OLOMOUC 2011

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury

V Zábřehu dne

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Miluši Huttyrové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, ale také ředitelům a učitelům středních škol, u nichž jsem prováděla výzkumné šetření.

OBSAH:

Úvod	3
Teoretická část	5
1 Agresivita	6
1.1 Příčiny agresivity.....	7
1.2 Směry agresí	8
1.3 Dělení agresí z pohledu školního prostředí	9
1.4 Moyerova klasifikace agresí.....	11
1.5 Zvládání a řešení agrese	13
2 Šikana	15
2.1 Směry šikany	16
2.2 Příčiny šikanování ve škole	17
2.3 Signály šikany.....	18
2.4 Stádia šikany	20
2.5 Charakteristika účastníků šikany	22
2.6 Důsledky šikany	24
2.7 Prevence a řešení šikany.....	25
2.7.1 Druhy prevence.....	25
2.7.2 Strategie účinné prevence šikanování.....	26
2.7.3 Strategie řešení šikanování	27
2.7.4 Náprava	28
2.7.5 Faktory ztěžující odhalení a vyšetření šikany – „Komplot velké šestky“	29
Empirická část	30
3 Agresivita a šikana mezi studenty středních škol.....	30
3.1 Cíle a východiska výzkumného šetření	30
3.2 Metody výzkumného šetření	31
3.3 Kritéria výběru respondentů a popis zařízení.....	32
3.4 Podmínky výzkumného šetření.....	33
3.5 Pracovní hypotézy	34
4 Frekvenční a distribuční analýza získaných dat	35
4.1 Dotazník	36
5 Posouzení rozsahu platnosti stanovených hypotéz.....	61
6 Odpovědi na otázky formulované v dílčích cílech.....	66
7 Závěr empirické části.....	67
Závěr	68
Seznam použité literatury	70

Seznam příloh	72
Příloha č. 1	73
Příloha č. 2	75
Příloha č. 3	79
Anotace bakalářské práce	89

Úvod

Násilí, agresivita, šikana. Pojmy, se kterými se setkáváme všichni každý den. Možná se tento výrok může zdát někomu absurdní, ale když budeme chvilku přemýšlet, kde všude se s těmito jevy setkáváme, už se tak absurdní zdát nebudou. Typickým příkladem jsou média. Ať už zmíním rozhlas, televizi či internet, každý den nás zavalují zprávami, které jsou plné násilí, a kterým běžný občan nemůže uniknout. I se školním prostředím, kde se těmito jevům náramně daří, je, dle mého názoru, spojen každý z nás. Ať už jako žák, učitel či jiný pedagogický pracovník, rodič nebo příbuzný.

A právě výskyt agresivního chování a šikany ve školním prostředí, konkrétně v středoškolském, je tématem mé bakalářské práce. Toto téma jsem si zvolila proto, že na střední škole pracuji. A jak je známo, agresivnímu chování a šikaně se nevyhne žádná škola a vzhledem k tomu, že tyto projevy chování mohou pozorovat pouze v prostředí naší školy, byla jsem ráda, že se mi naskytla možnost zjistit, jak jsou na tom s touto problematikou na jiných školách. Mým cílem bylo zjistit, jestli je výskyt agresivity a šikany závislý na typu střední školy, kam studenti docházejí. Dále pak, jestli i projevy agresivního chování a důvěra studentů svěřit se učiteli, je na typu střední školy závislá.

Praktická část mé bakalářské práce je rozdělena na dvě kapitoly. První kapitola se zabývá agresivitou – příčinami, směry, dělením a zvládáním a to z pohledu školního prostředí. V druhé kapitole jsem se snažila nastínit problematiku šikany. V empirické části se věnuji problematice výskytu agresivity a šikany na různých typech středních škol. Empirická část zahrnuje metody výzkumu, frekvenční a distribuční analýzu. Na závěr mé bakalářské práce uvádím doporučení pro praxi.

Na závěr úvodu snad jen, že problematika agresivity a šikany na školách je aktuální, ať se nacházíme v jakékoliv době. Měli bychom mít ale na paměti, že škola není jediné místo, kde našim dětem i nám hrozí nebezpečí a že se v nebezpečné situaci můžeme ocitnout prakticky kdykoliv. A už proto, že sami nikdy nevíme, kdy budeme potřebovat něčí pomoc, bychom neměli být lhostejní

k utrpení druhých a násilí a agresí přehlížet, ať už se děje ve školním prostředí nebo „jen“ na ulici.

"Ze všech živočichů je krutý jen člověk.

On jediný působí bolest, protože mu to činí potěšení."

Mark Twain

Teoretická část

Agresivita a šikana – jevy, jež se v prostředí škol vždy v nějaké podobě vyskytovaly. Z výzkumů je však patrné, že míra agresivity a šikany u dětí je vyšší, než si většina dospělé populace připouští. Snad každé dítě se s těmito jevy setkalo, ať už jako oběť, agresor či pozorovatel.

V současné době se věková hranice, kdy se děti projevují patologickým chováním (agrese, šikana, krádeže, lhaní...), snižuje a je nutné podotknout, že přibývá bezohlednosti a brutality. Kdo nebo co na tom nese největší podíl, se můžeme jen dohadovat. Možná svět, který tyto děti obklopuje, uspěchaná doba, výchova či technické vymoženosti dnešní doby?!

Agresivita a násilí prostupují společností a není tedy žádnou novinkou, že se agresivita a šikana dětí stává předmětem výzkumů mnoha odborníků. Svou pozornost zaměřují především na prevenci a řešení šikany, neboť se většinou jedná o skrytý jev a je velmi obtížné ho zjistit a ještě obtížnější ho řešit.

1 Agresivita

Agresivita je v současné době v naší společnosti velmi diskutované téma. Lze ji těžko definovat, protože na ni můžeme pohlížet z různých hledisek a to: medicínské, sociologické a pedagogické hledisko. „*V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.*“¹

Do jisté míry je charakteristickým znakem každé osobnosti. V nejširším slova smyslu ji můžeme definovat jako dispozici k agresivnímu chování. Každý jedinec je vybaven určitou její mírou, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití. Člověk nadaný vysokou mírou agresivity je náchylný v určitých situacích jednat agresivně, impulzivně reaguje i na podněty, které by jiný člověk přešel bez povšimnutí. Tito lidé mají sklony k urážlivosti, vztahovačnosti a komunikace s nimi bývá složitá. Naopak člověk s nízkou mírou agresivity je ve většině vypjatých situací schopen kompromisu, shody. Okolí jej považuje za diplomatického, komunikativního, společenského.²

„*Pokud je agresivita přijatelná, může sloužit k posílení autority, sebevědomí, může mít ve své podstatě pozitivní vliv.*“³

Základní terminologie

V teoretické i praktické části bude použit následující pojmový aparát.

Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost – „*tendence k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí, u člověka je její příčinou hlavně frustrace.*“⁴

Agrese (z lat. Aggressio) – „*výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.*“⁵

Zjednodušeně se jedná o projev agresivity v chování jedince.

Agresivní chování – „*porušení sociálních norem, chování omezující práva a narušující integritu sociálního okolí.*“⁶

¹ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 9

² Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 9

³ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 9

⁴ Hartl, P. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha : nakladatelství Budka, 1993, s. 8

⁵ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 9

⁶ Fischer, S. Škoda, J. Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 46

Násilí (violence) – „jedná se o pojem používaný pouze pro lidské jednání a chování.“⁷ (Při výzkumu u zvířat bychom použili termín „agresivita.“)

Asertivita – Způsob jednání, kterým člověk vyjadřuje a prosazuje upřímně, otevřeně a přiměřeně situaci, tedy bez zjevné agresivity, své myšlenky, názory, postoje, city, jak pozitivního, tak negativního charakteru.⁸

Frustrace – „Psychický stav, který vzniká tehdy, je-li jedinci znemožněno:

1. dosáhnout cíle, na němž mu záleží, protože se mu do cesty postaví překážka;
2. uspokojit důležité potřeby;
3. uspokojovat své zájmy;
4. rozhodovat samotnému o svých záležitostech.

Zdroj může být vůči jedinci vnější (fyzická překážka, velká vzdálenost) nebo vnitřní (plachost, úzkost, nemoc). Ve školním prostředí může být frustrován nejen žák, ale i učitel.“⁹

Hostilita – je „nepřátelský postoj vůči sobě nebo jiným osobám s projevy nepřátelství a agrese.“¹⁰

Šikanování – „fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“¹¹

Agresor – ten, kdo útočí

Oběť – ten, na koho je útočeno

Prevence – soustava opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu

Dotazník – je „soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny, a na které dotazovaná osoba odpovídá písemně.“¹²

1.1 Příčiny agresivity

⁷ Fischer, S. Škoda, J. Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 46

⁸ Průcha, Walterová, Mareš. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha : Portál, 1995, s. 23

⁹ Průcha, Walterová, Mareš. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha : Portál, 1995, s. 70

¹⁰ Hartl, P. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha : nakladatelství Budka, 1993, s. 64

¹¹ Průcha, Walterová, Mareš. Pedagogický slovník. 1. vyd. Praha : Portál, 1995, s. 221

¹² Chráska, M. Metody pedagogického výzkumu. 1. vyd. Praha : Grada, 2007, s. 163

Příčiny, jež vedou k agresivnímu chování, můžeme rozdělit na vrozené a získané.

A) Vrozené (biologické)

Mezi vrozené příčiny agresivity můžeme uvést: dědičnost, změna ve struktuře a funkci CNS (poškození mozku), poruchy psychického vývoje, hyperkinetické poruchy...

B) Získané (vliv prostředí)

I prostředí, ve kterém se jedinec vyskytuje, má velký vliv na vytvoření a rozvíjení vzorců agresivního chování. Řadíme sem především: vlivy rodiny, vliv vrstevníků (party) a vliv médií, který je v současné době řazen mezi nejvýznamnější příčinu agresivního chování u dětí a mladistvých. Názory mnoha odborníků na téma „agresivita a média“ se však rozcházejí.

1.2 Směry agrese

„Co se týče školního prostředí, v pedagogické veřejnosti panuje často představa, že agrese je jev, kdy dítě zaútočí vůči druhému, popř. dítě zaútočí na dospělého člověka. Tak to často je, ale nemusí to být pravidlem. Zpravidla rozlišujeme agresivitu vybitou na neživém předmětu, agresivitu vybitou na zvířeti a autogresi.“¹³

A) Agresivita vybitá na neživém předmětu

Neboli také agrese přesunutá, tedy „*zaměřená proti organismu nebo objektu, který není zodpovědný za podněty, které spustily agresivní chování.*“¹⁴

Tento směr je pro školní prostředí typický. Terčem útoku se stávají školní pomůcky (sešity, učebnice, psací potřeby) či školní vybavení (skřínky, botníky). Neživý předmět se stává prostředkem k uvolnění agresora, prezentací fyzické síly před ostatními spolužáky či může být prostředkem zastrašování ostatních. Ve

¹³ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 21

¹⁴ Hartl, P. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha : nakladatelství Budka, 1993, s. 8

většině případů se těmito „ničiteli“ stávají jedinci s nižším sebevědomím, kteří se neumí prosadit jiným, pozitivním, způsobem.¹⁵

B) Agresivita vybitá na zvířeti

Opět se jedná o agresí přesunutou. V tomto případě přesunutou na živého tvora. „Mazlíček“ slouží k vybití vzteku agresora a to z několika důvodů. Netroufá si na dospělého člověka (spolužák, učitel, rodič) nebo touží mít moc nad slabším tvorovi. V tomto případě musíme být obezřetní, jelikož toto chování může vést k „vytvoření základů“ pro pozdější šikanu.

C) Autoagrese

Jedná se o agresivitu obrácenou proti sobě samému. Nejčastěji se autoagrese dopouštějí dívky a to tím, že obracejí násilí proti sobě destrukcí svého těla, potažmo svého života.¹⁶

Sebepoškozování může mít nepřeberné množství variant od píchání ostrými předměty do rukou, hlavy přes rozdírání kůže na rukou a nohou ostrými předměty, řezání do zápěstí až po psychiatrické kategorie jako je tzv. trichotilomanie – natáčení vlasů na tužku a následné vytrhávání, či masivní onychofagie – okusování nehtů s následným poškozením nehtového lůžka (i na nohou). Příčinou může být stres, frustrace nějaké potřeby.¹⁷

Nejzávažnějším stupněm autoagrese je pokus o sebevraždu až sebevražda.

1.3 Dělení agresí z pohledu školního prostředí

1. Přímá x nepřímá agrese, verbální x fyzická agrese, aktivita x pasivita

Jedinec může být napaden:

- přímo fyzicky;
- nepřímo fyzicky;
- přímo verbálně;
- nepřímo verbálně;
- pasivita x aktivita.

¹⁵ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 21

¹⁶ Antier, E. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha : Portál, 2004, s. 93

¹⁷ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 24

Kombinací těchto typů napadení nám vzniká 8 druhů agresí = 8 druhů šikanování:

1. fyzická, aktivní, přímá agrese - škrcení, kopání, fackování, nucení k ponižujícím úkonům;
2. fyzická, aktivní, nepřímá agrese – agresor si „najme“ jiného člověka, aby oběť zbil (často sám přihlíží);
3. fyzická, pasivní, přímá agrese – agresor fyzicky brání oběti v dosahování cílů - zabrání ji sednout do lavice, ničí ji pomůcky;
4. fyzická, pasivní, nepřímá agrese – agresor odmítne splnění požadavků oběti – odmítnutí pomoci spolužákovi;
5. verbální, aktivní, přímá agrese - urážení, nadávání, ponižování;
6. verbální, aktivní, nepřímá agrese – pomluvy, posměch, „legrácky“, symbolické básničky, kresby;
7. verbální, pasivní, přímá agrese – ignorace člověka (neodpovídání na pozdrav, na otázky);
8. verbální, pasivní, nepřímá agrese – nezastání se někoho, je-li nespravedlivě kritizován.

2. Emocionální agrese

Označována také jako afektivní agrese. Propuká většinou jako důsledek na stresovou situaci, kde se člověk cítí vyprovokován vnějšími či vnitřními faktory. „*Emocionální agrese (na rozdíl od instrumentální) nebývá promyšlená dopředu, propuká náhle a člověk nemá čas promýšlet následky svého chování – mnohdy si vůbec své chování neuvědomuje.*“¹⁸

„*Žáci náchylní k emocionálním reakcím mají strach ze selhání více, než je to nezbytné, často se cítí smutně, někdy pláčou bez zjevného důvodu, cítí se bezbranní a bezmocní, jsou přecitlivělí na kritiku apod.*“¹⁹

3. Frustrační agrese

Frustrace je psychický stav, který je často spojován s původem agrese. Maria Fürst se domnívá, že „*agresi lze chápat jako reakci na frustraci.*“²⁰ Tedy reakci na

¹⁸ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 32

¹⁹ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 33

²⁰ Fürst, M. Psychologie. vyd. 1. Olomouc : Votobia, 1997, s. 133.

situaci, kdy nějaká překážka zabraňuje jedinci dosáhnout svých cílů. Důsledkem této situace se jedinec začne projevovat agresivním způsobem. Existují však názory, že frustrace nehraje zásadní roli při vzniku agresivního chování a že záleží spíše na charakteru osobnosti jedince.

4. Instrumentální agrese

„Jedná se vždy o prostředek k dosažení cíle.“²¹

Instrumentální agresi můžeme rozdělit na dva typy.

A) Žádoucí instrumentální agrese = aktivní jednání

- Agrese je promyšlená, naprogramovaná s jasným cílem – uspokojit své potřeby.
- Typickým příkladem této agrese ve školním prostředí je šikana.

B) Nutná instrumentální agrese = reaktivní jednání

- Cílem této agrese je ochrana vlastní nebo svých blízkých, jedná se o odvrácení škod a nebezpečí. Toto chování nemusí být tedy hodnoceno jako sociálně patologické.²²

1.4 Moyerova klasifikace agresí

V r. 1968 K. E. Moyer klasifikoval 7 typů agrese²³, které vycházejí ze studia zvířat, ale jsou velmi podnětné k pochopení lidské agrese. Téměř všechny jeho agrese se dají pozorovat i ve školním prostředí.

1. Predátorská agrese

U zvířat tuto agresi chápeme jako upřednostňování práv silnějšího. V přírodě přirozeně přežije jen silnější jedinec. Ve školním prostředí se také objevují silnější a slabší jedinci a tuto agresi zde může pozorovat ve formě šikany, ať už ze strany žáků mezi sebou nebo ze strany „zasednutého“ učitele.

2. Agrese mezi samci (samicemi)

²¹ Fischer, S. Škoda, J. Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 47

²² Fischer, S. Škoda, J. Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 47

²³ Čermák in Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 38

V tomto případě mluvíme o agresi mezidruhové. Slouží k nastolení hierarchie mezi zvířaty, ale i u lidí. Poprvé se s touto agresí u lidí můžeme setkat již v předškolním období, kdy si děti utváří „partičky“ a rozhodují, kdo k nim bude patřit a kdo ne.

3. Agrese vyvolaná strachem

K této agresi se jak zvíře, tak člověk uchyluje ve chvíli, kdy cítí silné ohrožení a situace neumožňuje útěk, hnací silou této agrese je strach. I tuto agresi můžeme vidět ve školním prostředí. A to tehdy, když učitel vyvolává u žáků strach (např. při zkoušení, vyhrožování písemkami...)

4. Dráždivá agrese

Agrese vyvolaná nepříznivými vlivy (frustrace, hlad, nedostatek spánku, provokace). „*Ve školním prostředí je tato agrese častá v podobě, kdy dětem nedokážeme stanovit hranice, kolik toho po nich chceme a nedáváme jasné instrukce, jak dlouho budou muset danou činnost dělat.*“²⁴

5. Rodičovská agrese

Agrese také nazývána jako mateřská, ale i otcovská. Jedná se o agresi vyvolanou strachem při ohrožení dítěte. Ve školním prostředí se s touto agresí setkáváme stále častěji, kdy rozčilení rodiče chodí do školy bránit své děti kvůli známám, „ohrožujícímu“ chování spolužáků či učitelů.

6. Sexuální agrese

Agrese nejčastěji spojována s napadením za účelem dosažení sexuálního uspokojení (sexuální obtěžování, pokus o znásilnění, znásilnění).

7. Agrese jako obrana teritoria

Ve zvířecím světě můžeme vidět, že každé zvíře si nějakým způsobem „značkuje“ své území. U lidí hovoříme o „teritoriu“, které každého z nás obklopuje. Nejedná se o materiální teritorium, ale i tělesné. Proxemika rozlišuje čtyři zóny: intimní, osobní, společenskou a veřejnou. Do prvních dvou zón pouštíme jen nejbližší osoby a přátelé. Pokud dojde k narušení našeho teritoria, řešíme tuto situaci dvěma způsoby a to ústupem nebo agresivním útokem.

²⁴ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 55

Co se školního prostředí týká, dítě by mělo mít ve třídě vždy své jasně stanovené teritorium (místo v lavici, vlastní židličku...). Znamená pro ně pocit jistoty. Nejčastěji se s touto agresivitou setkáváme v ústavních zařízeních (výchovných ústavech, dětských domovech, domovech mládeže...), kde dětem do jejich teritoria často někdo vstupuje.

1.5 Zvládání a řešení agrese

„Jsi silný, když jsi silnější než tvoje ruce“

Francoise Dolto

Otázka zvládání a řešení agresivního chování je značně složitá. *„Dnešní rodiče mívají tendenci vést dítě k pěstování svalů, jimiž se mají „umět bránit“. Tento názor je ve skutečnosti návodem k agresivitě. Naštěstí se na školách začínají pořádat kampaně, ve kterých jsou děti vybízeny k tomu, aby se vzájemně respektovaly a konflikty řešily slovně s pomocí prostředníka z pedagogického sboru než odpovídat na násilí násilím.“*²⁵

Zvládání agrese je vždy závislé na typu agrese. Jiný postup zvládání bychom použili u agrese emocionální a jiný postup u agrese instrumentální. Jedno mají ale většinou společné – je důležité usměrnit tuto energii k nějakým fyzickým aktivitám.

Antier, E. se domnívá, že nejlepší je usměrnit energii ke hrám. Nejvhodnější jsou podle ní hry založené na přemýšlivosti a představivosti, společenské hry, zaměřené na tvořivost nebo např. umělecké divadlo, kde se děti naučí vyjadřovat jiným způsobem než rukama a nohama. Dále se domnívá, že sport agresivní chování neléčí.²⁶ *„Rodiče se často domnívají, že zapsáním chlapce do oddílu juda nebo kopané zklidní jeho agresivitu. Často však téhož chlapce přistihneme, že zkouší chvaty na svých bratrech nebo kamarádech spíše s pocitem pýchy na to jak velkou má sílu, než na to jak dalece ji kontroluje.“*²⁷

²⁵ Antier, E. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha : Portál, 2004, s. 78

²⁶ Antier, E. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha : Portál, 2004, s. 77

²⁷ Antier, E. Agresivita dětí. 1. vyd. Praha : Portál, 2004, s. 77

Nedílnou součástí zvládání agresivního chování jsou **tresty**, jež by měly agresi redukovat. „Ve školním prostředí je nutné pro zvládnutí agrese žáků v některých případech formu trestu použít (především u instrumentálních agrese).“²⁸

Aby však trest byl funkční, měly by se dodržovat jistá pravidla.

1. Mezi agresivním chováním a potrestáním musí být poměrně krátký interval (po několika dnech si jedinec na incident přesně nepamatuje, svaluje vinu na někoho jiného, trest vnímá jako nespravedlivý).
2. Intenzita a přiměřenost trestu musí být relativně vysoká (mírný trest by byl vnímán, jako kdyby se nic zvláštního nestalo).
3. Jedinec musí vždy přesně vědět za co je trestán.
4. Každý trest musí mít smysl (neustálé opisování školního řádu se májí účinkem).
5. Trest musí mít jasný začátek a konec.
6. Trest by měl sloužit k „očistě“ provinilce (prohřešek mu neustále nepřipomínáme).
7. Trest ukládáme v klidu, bez emocí a přirozeně.
8. Neplýtváme trestem (jeho časté používání může vést k úniku, vyhýbání se i k agresivnímu chování).²⁹

Dalšími způsoby zvládání agresivity jsou:

- a) psychoterapie – jedná se o širokou škálu tréninkových a terapeutických aktivit. Využíván bývá režimový přístup, úprava prostředí, individuální poradenství, sociální výcvik...;
- b) farmakologická léčba – bývá součástí psychiatrické léčby; souvisí se sníženou schopností ovládat své impulzy a způsoby uspokojování potřeb.³⁰

²⁸ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 82

²⁹ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 82

³⁰ Fischer, Škoda. Sociální patologie. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 47

2 Šikana

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.³¹

Je velmi těžké určit přesnou hranici, kdy se jedná o šikanování a kdy jen o nevinné škádlení, které šikanu pouze připomíná – tzv. teasing. Neměli bychom za šikanu považovat kde co (nevinné škádlení chlapce, kterému se líbí dívka), ale na druhou stranu bychom situaci neměli ani podceňovat. Jedná se totiž o závažný negativní jev, kdy pedagogové mnohdy berou vážně jen ty situace, kdy jsou následky šikany viditelné, nikoliv urážky či nadávky, neboť je považují, pro školní prostředí, za přirozenost.

„Kluci a mladí muži často považují šikanování a podobné chování za kavalírský delikt. Každý druhý žák říká, že mu denně spolužáci nadávají, pomlouvají ho a vysmívají se mu. Násilí začíná už urážlivými poznámkami, které zraňují a bolí. Slabší oběti se pak stávají terčem stále agresivnějších útoků.“³²

„Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoliv prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora není např. odcizení věci, pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.“³³

Kolář má na šikanu trojrozměrný praktický pohled:

- šikanování jako nemocné chování;
- šikanování jako závislost;

³¹ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2001.

³² Erb, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. 1. vyd. Praha : Amulet, 2000, s. 8

³³ Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 25

- šikanování jako porucha vztahů ve skupině.³⁴

Šikana se může projevovat verbálními či fyzickými útoky, přímo nebo nepřímo (viz. kapitola 1.3.).

Mezi podstatné rysy šikany patří:

- nepoměr sil mezi agresorem a obětí - agresor většinou disponuje silnější tělesnou konstitucí a vyšším vzrůstem než oběť a toho také využívá, ale nemusí se však jednat pouze o převahu fyzickou - často si agresor vyhlédne slabšího jedince po psychické stránce;
- skutečnost, že agrese je cílem jednání - agresor pomocí agrese získává převahu nad obětí;
- opakování agrese - šikana je občas definována jako opakované úmyslné ubližování druhému člověku (popř. lidem). Jednorázové akce se tedy za šikanu většinou nepovažují.³⁵

2.1 Směry šikany

Šikana nemusí vždy probíhat jen mezi žáky. Zkusme si objasnit některé směry šikany.

1. Učitel x žák

V tomto případě se často setkáváme s výrazem „zasednutý učitel.“ Učitel s žákem nemá dobré vztahy, často zmíněný žák dostává těžší otázky při zkoušení, má horší prospěch v daném předmětu.

2. Žák x učitel

Když se zamyslíme, uvědomíme si, že i tento směr je možný. Učitel totiž stojí sám před třídou žáků – tedy jasná převaha nad učitelem. Martínek rozlišuje 2 typy „náchylnějších“ učitelů. Prvním typem jsou ženy učitelky, které na sebemenší podnět reagují vznětlivě, nechají se snadno vyprovokovat a na třídu pak jen křičí. Druhým typem jsou učitelé trpící handicapem – se zrakovou vadou, tělesně se odlišující apod.³⁶

³⁴ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha : Portál, 2000, s 27

³⁵ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha : Portál, 2000, s 27 s. 26

3. Rodič x učitel

Opět častý směr, kdy si rodič myslí, že ví nejlépe, jak má učitel vést výuku, co a jakým způsobem má učit. Za každou cenu se snaží bránit své dítě před každým „zlem.“

4. Učitel x rodič

Směr typický pro rodiče problémového dítěte, kteří o potížích svého dítěte vědí a pokouší se je řešit s učitelem. Učitel postupně získává moc nad rodičem a snaží se přes něj dítě napravit. Radí mu jak má k dítěti přistupovat, jak ho trestat, což vede u dítěte k větší nenávisti ke škole a zlobí ještě více.

5. Učitel x učitel

Jedná se o druh šikanování na pracovišti – mobbing.

6. Ředitel x učitel

Tomuto směru šikanování říkáme bossing. Typickým příkladem tohoto směru je vymýšlení nesplnitelných úkolů ředitelem, či zesměšňování před ostatními kolegy.

2.2 Příčiny šikanování ve škole

Mezi hlavní příčiny šikanování řadíme především osobnostní charakteristiky agresorů a obětí, členů skupiny (lhostejností okolí), v jaké prostředí se škola nachází, ale i vnitřní prostředí školy a nemalý význam má i osobnost pedagoga.

Existují však i jiné spouštěcí mechanismy. Jedná se o zaběhnuté tradice v ústavních zařízeních (dětské domovy, internáty, výchovné ústavy), kde charakteristika agresorů a obětí ustupují do pozadí, jelikož nezáleží příliš na tom, kdo přijde nebo odejde. Šikana je již trvalou součástí těchto institucí.³⁷

„Přilévači“ oleje do ohně

Samostatnou skupinu příčin šikanování tvoří tzv. „přilévači“ oleje do ohně. Řadíme sem dospělé osoby, které svými výroky, činy nevědomě mohou zapříčinit vznik šikany. Ve školním prostředí je to učitel. Ačkoliv se to může zdát paradoxní, už jen z toho důvodu, že učitel by ze svého postavení měl být ochráncem slabších.

³⁶ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. 1. vyd. Praha : Grada, 2009, s. 113.

³⁷ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 54

Podnětem (i nechtěným) může být necitlivé chování k žákovi (ironie, zesměšňování před třídou). Ale i samotní rodiče nejsou výjimkou. Mnohdy se rodiče snaží vštípit dítěti od útlého věku názor, podle kterého přežívají jenom silnější. Těmito svými postoji učí své děti prosazovat své zájmy a potřeby na úkor ostatních (slabších jedinců) pomocí síly a agresivního chování.³⁸

Další příčiny šikanování

Snaha vypadat mužně, touha po moci, přání ovládat druhého, motiv krutosti, upoutání pozornosti, zvědavost (co vše jsem schopen udělat a kolik bolesti oběť vydrží tzv. Mengeleho motiv), „frajeřina“, nuda a s ní spojená touha po vzrušujících zážitcích. Dále sem řadíme frustraci. *„Frustrace je subjektivně nepříjemný stav selhání na cestě za uspokojením některé potřeby. Jedinec může usilovat o dosažení pocitu důležitosti, chce prožít úspěch, snaží se dosáhnout respektu sociálního okolí, ale může doufat i v to, že získá přátelství nebo lásku. A jak známo nejčastější reakcí na frustraci se stává agrese. Může jí být i deprese, stažení do sebe, ustrašenost, nedůvěra ve vlastní schopnosti a citlivost k hrozbě. A tak se nám již rýsují obecné portréty dvou nešťastných hrdinů budoucího dramatu.“*³⁹

Často se v dnešní době setkáváme i se šikanou, která je důsledkem ekonomických rozdílů mezi lidmi. Příčinou šikanování tedy může být i to, že oběť nenosí značkové oblečení a nejnovější typy elektroniky (mobilní telefony, mp3 přehrávače...)

2.3 Signály šikany

*„Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problém však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Nejsou toho z různých důvodů schopné, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku.“*⁴⁰ Už z tohoto důvodu by měli být rodiče vnímaví. Každá šikana je provázena varovnými signály, které by rodiče neměli přehlédnout. Samozřejmě, že

³⁸ Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 52

³⁹ Jedlička, Kořan in Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 57

⁴⁰ Kolář, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 165

každý signál nemusí hned znamenat, že je dítě šikanováno, ale měli bychom jim věnovat zvýšenou pozornost.

Podezřelé projevy:⁴¹:

- dítě se bojí chodit do školy, ze školy (dožadují se, aby se pro ně jezdilo);
- často při cestě do školy mění trasu;
- za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády;
- dítě je zaražené, posmutnělé, nemluví o tom, co se dělo ve škole;
- pravidelně chodí domů s poškozeným oděvem nebo pomůckami;
- dítě chodí domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a obědy má zajištěny;
- špatně usíná, trpí nočními můrami;
- často mu nevychází kapesné a požaduje další peníze, popř. je rodičům krade;
- nedokáže uspokojivě vysvětlit svá zranění;
- vyhrožuje sebevraždou nebo se o ni pokusí.

I učitelé ve škole by měli být pozorní, neboť varovné signály šikany můžeme spatřit i ve škole.

Podezřelé projevy ve škole:⁴²

- žák se často pohybuje v přítomnosti učitele;
- projevy outsidera – nikdo se s ním nebaví, nemá kamaráda;
- dítě je stísněné, má smutnou náladu, je vystrašené;
- žákovi se zhorší prospěch, zvýší se absence (i neomluvená);
- žák „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi;
- třída se směje při neúspěchu žáka před tabulí;
- stává se obětí „přátelských“ vtípků a kanadských žertíků, jednostranného pošťuchování a pohlavkování.

Pro dítě je velmi těžké svěřit se s tím, že mu někdo ubližuje, a proto, když už to udělá, neměli bychom působit nedůvěřivě, nerozhodně, ale pečlivě jim naslouchat a projevovat jim citovou podporu.

⁴¹ Kolář, M. Bolest šikaování. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 166 a Elliot, M. Jak ochránit své dítě. 3. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 90

⁴² Kolář, M. Bolest šikaování. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 109

2.4 Stádia šikany

Šikana může být krátkodobého charakteru, avšak častěji se mluví o šikaně jako o dlouhodobém procesu, který se nějakým způsobem vyvíjí. Zprvu se může jednat jen o „drobnosti,“ které se však mohou rozvinout v promyšlené šikanování. Také si musíme uvědomit, že šikana nikdy není jen záležitostí agresora a oběti, ale ostatních členů skupiny.

Kolář o šikaně hovoří jako o nemoci a strukturuje ji do pěti stádií.⁴³

1. První stádium - zrod ostrakismu

Mezi rodiči a pedagogy je rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky (přítomnost patologické sadisty a absence kázně). Podmínky vzniku však mohou být běžné a nenápadné a aktéry nejsou nemocní sadisté, ale úplně normální holky a kluci. Nabízí se tedy otázka, kde se šikanování v relativně zdravém kolektivu bere? Dle Koláře se ve skupině vždy při „hře se strachem“ objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení. Často jsou označováni termíny jako obětní beránek, outsider, černá ovce apod. Jde o to, že tyto jedinci se ocitají na okraji skupiny a ostatní členové zakoušejí prvky šikanování. Jedinec se ve skupině necítí dobře – je neoblíbený, ostatní ho pomlouvají, nebaví se s ním, spřádají proti němu intriky, je cílem „drobných srandiček.“ Tato situace je zárodečnou podobou šikanování a obsahuje další riziko dalšího negativního vývoje.

2. Druhé stádium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia. Kolář udává tři nejčastější příčiny, které se nezdá vzájemně podmiňují.⁴⁴

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci působit jako ventil. Spolužáci se na něm „odreagovávají“ např. před těžkými písemkami, při konfliktu s učitelem. Jsou to situace, kdy se manipulace začne přitvrzovat a začíná se objevovat fyzická agrese.

⁴³ Kolář, M. Bolest šikany. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s. 36-43.

⁴⁴ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 27 s. 32-33

2. V podmínkách, kdy žáci spolu musí trávit více času (sportovní kurzy na horách, na brigádách) a vytvářet hlubší vztahy, pro zvládnutí své nejistoty nebo pro „přežití“ šedivého programu, začínají vymýšlet a přitvrzovat „zábavu“ na úkor oběti.
3. V jedné třídě se objeví hned několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ používají násilí k uspokojení svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, když bijí a týrají slabého, vyústí v to, že začínají své agresivní chování opakovat. Nepříznivou variantou je, když násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako „úlevnou“ zábavu nebo jen pro obveselení přihlížejcích.

Další vývoj je závislý na soudružnosti třídy a postoji ostatních k šikanování. Pokud ve třídě existují pozitivní morální hodnoty, přátelství, negativní postoj k násilí a ubližování slabších, agresori se šikanou neuspějí. Taková skupina, ale nevznikne sama. Je výsledkem pedagogického působení.

Je-li však imunita skupiny nějakým způsobem oslabena a pokusy o šikanování jsou trpěny, je zcela téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření.

3. Třetí stádium – klíčový moment – vytvoření jádra

Jedná se o klíčové stádium, kdy se rozhodne, jestli se skupina přehoupne do dalšího pokročilejšího stádia.

Pokud se nepostaví pevná hráz počátečním agresivním projevům, utvoří se často skupinka agresorů – „jádro.“ Tito žáci spolu začnou spolupracovat a trýznit nejslabší. Jestliže se v této skupině nevytvoří stejně silná pozitivní podskupina, šikanování bude pokračovat dál.

4. Čtvrté stádium – většina přijímá normy agresorů

Do tohoto stádia se skupina dostane, když se v ní nevytvoří žádná pozitivní podskupina a činnost jádra pokračuje. Toto stádium je charakteristické tím, že celá skupina přijímá normy agresorů – jsou jistým nepsaným zákonem. Dochází k rozložení skupiny zevnitř a k vytváření jakého si druhého já, které se naprosto ztotožňuje s normami agresorů - i hodní žáci se začínají chovat krutě a mají z toho radost a uspokojení.

5. Páté stádium – totalita neboli dokonalá šikana

Bez radikálního zásahu zvenčí se skupina dopracuje až do tohoto stádia. Zde už všichni nebo téměř všichni přijímají či respektují normy agresorů a nastává totalita tedy tzv. stádium vykořisťování. Kolář dělí žáky na dvě části a to na otroky a otrokáře. Otrokáři využívají na otrocích vše, co je využitelné (pomůcky do školy, peníze, tělo, rozumové schopnosti apod.). Oběti se většinou nedokážou tomuto násilí bránit a to dokazuje moc agresorů.

Existují však agresori, kteří ztrácí smysl pro realitu a dopouští se opakovaného násilí. Ve skupině se brutální násilí považuje za normální, dokonce je bráno jako skvělá legrace. Pro soucit s utrpením a pocit viny zde není místo. Otrok tuto situaci často řeší únikem do nemoci, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu.

Tento nejvyšší stupeň, kdy šikana absolutně vítězí, je typičtější spíše pro věznice, vojenské prostředí a výchovné ústavy.

2.5 Charakteristika účastníků šikany

Hlavními protagonisty šikanování jsou: agresor – ten, kdo útočí a oběť – ten, na koho je útočeno. Nesmíme však zapomínat na ostatní členy skupiny, které můžeme označovat jako nezúčastněné osoby.

Agresor

Všeobecně lze říci, že šikanujícími žáky mohou být chlapci i děvčata. Častěji však šikanují chlapci a to samostatně nebo ve skupinách a fyzickou formou. Děvčata šikanují většinou ve skupině a používají verbální formu. Udává se, že šikanující bývají stejně staří jako jejich oběti, málokdy starší.⁴⁵

Agresorem se většinou stává člověk z nefungující rodiny, kde byl často tělesně, psychicky či sexuálně zneužíván. Souvislost můžeme vidět v častějším výskytu citové deprivace, nízkém sebevědomí a malou sebedůvěrou agresora. Svůj strach se snaží skrývat a využívat strachu druhých. Typickým charakteristickým znakem je agresorova tělesná zdatnost a fyzická převaha nad obětí. Nedostatek tělesné váhy však může vyvažovat inteligencí.

⁴⁵ Kyriacou, Ch. Řešení výchovných problémů ve škole. 1. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 28

„Čím větší problém má mladík s pocitem vlastní hodnoty, tím více se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí.“⁴⁶

Z praktického diagnosticko-nápravného hlediska, můžeme charakterizovat 3 typy agresorů.⁴⁷

1. Typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních. U tohoto typu agresorů můžeme vysledovat častý výskyt agrese a brutality u rodičů.

2. Typ

Je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Násilí je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. V rodině převládá perfekcionistická výchova s drilem a bez lásky.

3. Typ

Tento typ je velmi optimistický, humorný, dobrodružný se značnou dávkou sebedůvěry, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný – „srandista.“

Šikanuje pro pobavení sebe a ostatních. V rodině Kolář nezaznamenal výraznější specifika, snad jen, že je přítomna psychická subdeprivace a absence duševních a mravních hodnot.

Oběť

Charakterizovat oběť je poněkud složitější než u agresora. Kritéria pro zvolení oběti ve skupině jsou rozmanitá. *„Agresor si vždy na své oběti najde něco, co lze neustále připomínat, ale v podstatě mu bude vyhovovat jakékoli dítě, jestliže je bude mít zcela pod kontrolou.“⁴⁸*

Nejčastěji však oběťmi šikany bývají děti nebo dospívající se sklonem k úzkosti, nositelé projevů nejisté vazby stažené do sebe, pasivní. Mezi oběťmi šikany se

⁴⁶ Erb, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. 1. vyd. Praha : Amulet, 2000, s. 31

⁴⁷ Kolář, M. Bolest šikování. 1. vyd. Praha : Portál, 2001, s.86-87

⁴⁸ Elliot, M. Jak ochránit své dítě. 3. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 90.

častěji setkáváme s dětmi, které mají vývojové poruchy učení, tělesné nebo smyslové vady.⁴⁹ Dalším kritériem může být i etnický původ či pohlaví. Obětí šikany se pořád ještě častěji stávají dívky. „*Dívky jsou totiž vychovávány spíš tak, aby si od druhých nechaly všechno líbit, aby se přizpůsobily a ustoupily, když od nich někdo žádá něco, co samy nechtějí, nebo co pro ně může mít trvalé následky. Dívky mívají navíc ještě sklon obviňovat samy sebe za to, že jim někdo ublížil.*“⁵⁰

Také si musíme uvědomit, že oběť může být zároveň i agresorem.

Výše uvedené poznatky nám říkají, že existují:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem;
2. oběti „silné“ a nahodilé (vzporná oběť);
3. oběti „deviantní“ a nekonformní;
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti (Typická oběť).⁵¹

Podle Koláře existují další typy obětí, jako jsou: oběti izolované (bez kamarádů ve třídě) nebo oběti provokatéři. U obětí provokatérů je důležité mít na paměti, že se ve většině případů šikany nejedná o provokaci, a proto výroky agresorů: „Může si za to sám, provokoval.“ Musíme prošetřit a ubližování zastavit.

2.6 Důsledky šikany

Nejhorší následky si určitě beze sporu nesou oběti, a jak dalece závažné jsou, je závislé na tom, jak dlouho šikana probíhala. Jestli se jednalo o šikanování krátkodobého charakteru nebo naopak dlouhodobého, ale také na tom, jak silnou obranyschopností dítě disponuje. Šikana je nemocí celé skupiny, tudíž následky si nese nejen oběť, ale i agresor a ostatní členové skupiny.

1. Důsledky pro oběti

Oběti časté a dlouhodobé šikany nejsou nejen nešťastné, mohou se u nich vyvinout psychické potíže, které mají i somatické projevy (poruchy spánku, svalovou tenzi, větší sklon k prožívání bolesti...). Dále se začnou vyhýbat škole,

⁴⁹ Koukolík, Drtilová. Zlo na každý den. Život s deprivanty I. 1. vyd. Praha : Galén, 2001, s. 245.

⁵⁰ Erb, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. 1. vyd. Praha : Amulet, 2000, s.8.

⁵¹ Kolář, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha : Portál. 2001, s. 89.

zhorší se v učení a mohou se objevit i takové případy, kdy oběť jako východisko ze situace volí sebevraždu. „Potíže, které se objevují u obětí šikanování, lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje čistě psychickými a somatizujícími symptomy.“⁵²

Posttraumatická stresová porucha „je stav dospělého člověka, dospívajícího nebo dítěte, kteří prožili, stali se svědky nebo byli konfrontováni s událostí nebo událostmi, jejichž součástí bylo bezprostřední nebo možné ohrožení na životě, případně těžké zranění nebo ohrožení tělesné integrity. Součástí psychické reakce byl intenzivní strach, pocit bezmocnosti nebo hrůza. U dětí se tento stav může projevit neklidným nebo zmateným chováním.“⁵³

2. Důsledky pro agresory

Nebezpečným důsledkem do budoucna, nejen pro agresory je zejména možnost zafixování zkušenosti. Agresoři z řad dětí a dospívajících se stávají členy pochybných part a v dospělosti mají daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li agresivní chování zastavit ještě ve věku školní docházky, riziko kriminalizace se sníží.⁵⁴

3. Důsledky pro ostatní žáky

Šikana má negativní vliv i na přihlížející skupinu. Původně nestranní členové skupiny se postupně stávají „povzbuzovači“ agresorů. Jejich praktiky schvalují a nakonec se i oni stávají šikanujícími.

2.7 Prevence a řešení šikany

Obecně platí, že je jednodušší, účinnější a ekonomičtější problémům předcházet, než je později řešit. Toto rovněž platí i u problému šikanování. V této oblasti rozlišujeme prevenci primární a sekundární.

2.7.1 Druhy prevence

⁵² Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 35.

⁵³ Koukolík, Drtilová. Zlo na každý den. Život s deprivanty I. 1. vyd. Praha : Galén, 2001, s. 251.

⁵⁴ Bendl, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 39.

Primární

O této prevenci mluvíme v případě, kdy k šikanování ještě nedošlo. Jedná se především o informovanost dětí, rodičů, veřejnosti o šikaně, tvorbu preventivních programů ve školách, pěstování zdravého sebevědomí, budování kamarádských vztahů...

Sekundární

Jedná se o typ prevence, kdy již k šikaně došlo a musí se volit taková opatření k nápravě, aby se problémy již nevyskytovaly. Radíme sem včasnou diagnostiku, vyšetření šikany, ochranu oběti, postihy agresorů, práce s kolektivem, ve kterém se „nemoc“ objevila.

Terciární

V současné době prakticky neexistuje. Jedná se o možnosti škol využít speciální pracoviště, která by celodenně pracovala s agresory; dlouhodobější péči však potřebují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.⁵⁵

2.7.2 Strategie účinné prevence šikanování

Mezi možnosti jak předcházet a čelit šikanování patří spousta opatření, přístupů zásad, metod a prostředků.⁵⁶

V rámci účinné prevence šikanování, je při přípravě a realizaci celoškolské strategie důležité zejména:

- zajistit účast školního metodika a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování (školní metodik prevence zodpovídá za informovanost všech pedagogických pracovníků);
- navodit úzkou spolupráci mezi žáky, rodiči a pedagogy;
- ve školním prostředí jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení;

⁵⁵ Sociální klima v prostředí základních škol v ČR – výzkumná studie in Bendl, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 78.

⁵⁶ Bendl S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 77.

- zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách zvláště na místech, kde už k šikanování došlo nebo kde by k němu mohlo dojít;
- vést pečlivou evidenci agresivního chování a šikanování mezi žáky;
- aktivně zapojit do prevence i nepedagogické pracovníky;
- zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti (knihy, semináře);
- informovat pedagogy, žáky i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikany zabývají);
- spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a dalšími odbornými pracovišti v regionu).⁵⁷

2.7.3 Strategie řešení šikanování

V praxi se dají uplatnit především dva typy strategií. Podle úrovně cílů a rozsahu vyšetřování jeden vnější (jevové stránky) a lokální (díleč specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků), druhý vnitřní (konstelace postojů k šikanování) a globální (sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků).⁵⁸

Strategií první pomoci je strategie vnější a lokální je univerzální, jež se používá v rámci tradiční pedagogické odbornosti u běžných šikan.⁵⁹ „Vlastní strategie zahrnuje 5 kroků:

1. *rozhovor s informátory a oběťmi;*
2. *nalezení vhodných svědků;*
3. *individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!);*
4. *zajištění ochrany obětem;*
5. *rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi“.*⁶⁰

⁵⁷ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2001.

⁵⁸ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 112-113

⁵⁹ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 113

Cílem této strategie je shromáždit informace, které nám pomůžou zmapovat situaci a tyto informace pečlivě zaznamenat, abychom měli kvalitní důkazní materiál a přesné informace jak, kdy a kde šikana probíhala, kdo byl agresor, případně kolik jich bylo, kdo byla oběť, jaké formy šikana měla...

Pokud se však setkáme s pokročilou šikanou označovanou jako „školní lynčování“, zmíněná strategie neplatí. Volíme postup radikálnější, neboť je bezprostředně ohrožen život oběti.

Postup při řešení školního lynčování:⁶¹

1. překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti;
2. zalarmování dalších pedagogů a domluva na spolupráci a postupech vyšetřování;
3. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;
4. pokračování v podpoře a pomoci oběti;
5. ohlášení na policii.

2.7.4 Náprava

K nápravě přistupujeme tehdy, došlo-li k řádnému vyšetření šikany a my získali potřebné informace. Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody.

1. Metoda vnějšího nátlaku

Cílem je přinutit strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování norem. Potřeba razantnosti a potřeba zajistit bezpečí všem ohroženým, vyžaduje, aby metoda zahrnovala individuální nebo komisionální rozhovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu oběti.⁶²

Výchovná opatření k potrestání agresorů jsou:

- napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněčné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole;
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy;

⁶⁰ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 113

⁶¹ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 137-141

⁶² Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 121

- doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy střediska výchovné péče nebo jiného nestátního zařízení mající obdobou náplň činností jako SVP.⁶³

2. Metoda usmíření

U této metody se klade důraz na vnitřní proměnu vztahů mezi oběťmi a agresory; „*potrestání se nekoná, místo toho nastupuje řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře.*“⁶⁴

Použít tuto metodu je nevhodné u pokročilých stádií, kdy normy šikany byly přijaty většinou skupiny, je totiž účinná pouze ve skupině, kde se vyskytuje málo „nalomených“ násilníků.⁶⁵

2.7.5 Faktory ztěžující odhalení a vyšetření šikany – „Komplot velké šestky“

Vyšetřování a řešení šikanování je vždy velmi složitou záležitostí, kterou ještě komplikují různé faktory jako např. **komplot velké šestky**. Jedná se o šest lidí, kteří brání vyšetřování.

1. Oběť se obává vypovídat nebo vypovídá zkresleně
2. Agresoři lžou, používají falešné svědky, nutí oběti ke křivé výpovědi
3. Ostatní členové skupiny mají strach vypovídat
4. Rodiče agresorů brání své děti za každou cenu
5. Rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování
6. Pedagog chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování

Někdy se může stát, že mechanismus, který brání vyšetřování šikany, přesáhne i hranice školy. Mařit proces vyšetřování můžou i takové authority, které by měly především děti chránit (nadřízené orgány školy, školní inspektor, ministerský úředník, policista, lékař...).⁶⁶

⁶³ Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2001

⁶⁴ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 125

⁶⁵ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 127

⁶⁶ Kolář, M. Bolest šikanování. 2. vyd. Praha : Portál, 2005, s. 51-64

Empirická část

3 Agresivita a šikana mezi studenty středních škol

K vlastní přípravě výzkumné sondy bylo možné přistoupit po prostudování příslušné literatury a stanovení teoretického rámce problematiky agresivity a šikany.

Hlavním a nejdůležitějším předpokladem výzkumu je stanovení cílů. Až na jejich základě je možno volit metody výzkumu, formulovat hypotézy.

3.1 Cíle a východiska výzkumného šetření

Obecný cíl

Cílem výzkumného šetření je snaha zjistit, jestli je výskyt agresivity a šikany závislý na typu střední školy, kterou studenti navštěvují.

Zkoumanou populací budou studenti 1. a 2. ročníků středních škol. Konkrétně studenti Gymnázia, Zábřeh, studenti Střední odborné školy sociální péče a služeb, Zábřeh a studenti Odborného učiliště a praktické školy, Lipová-lázně.

Výsledky šetření mě velmi zajímají, neboť se domnívám, že se mezi středními školami budou vyskytovat odlišnosti ve výskytu i projevech šikanování dané právě typem školy.

Dílčí cíl

Dílčím cílem výzkumného šetření je nalézt odpovědi na otázky:

1. zda měli studenti vždy jedničku z chování;
2. zda bylo studentovi někdy ubližováno;
3. zda byl student svědkem ubližování;
4. zda je tím, kdo ubližuje, starší spolužák;
5. zda by se studenti někomu svěřili, kdyby se setkali s ubližováním, popř. komu;
6. zda studenti věří, že by jim někdo pomohl, kdyby se svěřili, že je jim ubližováno;

7. zda byl agresor potrestán.

3.2 Metody výzkumného šetření

Metoda shromažďování a sběru dat

Výroky respondentů jsem získala pomocí dotazníkové metody. Účastníků výzkumu byl předložen anonymní dotazník. Dotazník jsem volila kvůli jeho nesporné výhodě, kterou je rychlé shromažďování dat od velkého počtu respondentů a anonymní je proto, že jsou zkoumány projevy chování dějící se v ústraní, účastníci o nich nemluví, a proto se velmi těžce zjišťují. Domnívám se, že jiná metoda by nikam nevedla.

Ve výzkumném šetření jsem použila dotazník, který jsem sama koncipovala. Cílem mého snažení bylo zkonstruovat dotazník, který by adekvátním způsobem pomohl zmapovat situaci na daných středních školách.

Před zahájením vlastního dotazníkového šetření byl proveden předvýzkum, aby se snížilo riziko pozdějšího neúspěchu. Dotazník byl předložen 28 respondentům s cílem zjistit, zda jsou otázky srozumitelné a jasné. Na základě připomínek žáků, byla pozměna formulace dvou otázek.

Dotazník

Respondentům byl předložen dotazník čítající 18 otázek.

V dotazníku byly použity následující položky:

1. **uzavřené** (strukturalizované) položky, kde se respondentům předkládá vždy určitý počet předem připravených odpovědí;
 - a) *dichotomické* - lze dát pouze dvě vzájemně se vylučující odpovědi – ANO x NE (otázky číslo 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18)
 - b) *polytomické* - předkládá více odpovědí než dvě (otázky číslo 5, 6, 8, 11, 12);
2. **polouzavřené** – jsou takové, kde mimo výčtu odpovědí uvádíme i možnost „jiná odpověď“ (otázky č. 13, 14).

Dále byly otázky v dotazníku rozděleny na dvě části:

1. obecná část, na kterou odpovídali všichni studenti (otázky č. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18);

2. specifická část zaměřená pouze na studenty, kteří se setkali s ubližováním (otázky č. 11, 12, 16).

Rozdělení dotazníku po obsahové stránce:

1. demografické údaje o respondentech – pohlaví (otázka 18);
2. vztahy mezi respondenty a jejich prospěch – otázky č. 1, 2, 3, 4, 5, 6;
3. setkání s agresivním chováním a šikanou – otázky č. 7, 8, 9, 10, 11, 12;
4. otázky důvěry, pomoci a potrestání – 13, 14, 15, 16, 17.

3.3 Kritéria výběru respondentů a popis zařízení

Cílovou skupinou respondentů byly třídní kolektivy studentů ve věku 15-17 let. Jedná se o studenty 1. a 2. ročníků bez ohledu na pohlaví. Úmyslně jsem volila nižší ročníky, abych mimo jiné zjistila, jestli novým studentům ubližuje starší spolužák.

Školy, jež umožnily provést výzkumné šetření, jsou:

- a) Gymnázium, Zábřeh** - je střední škola poskytující střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou; všeobecně koncipovaný základ spolu s možností profilace studentů formou nepovinných předmětů a volitelných seminářů poskytuje absolventům dobrou přípravu především ke studiu na vysokých školách všech zaměření;
- b) Střední škola sociální péče a služeb, Zábřeh** – od 1. července 2006 z důvodů sloučení se Středním odborným učilištěm, nabízí kromě středoškolského vzdělání ukončené odbornou maturitní zkouškou ze sociální oblasti i vzdělání ukončené výučním listem z oblasti gastronomické a zahradnické; výzkumné šetření probíhalo pouze na budově, kde se vyučují obory ukončené maturitní zkouškou;
- c) Odborné učiliště a praktická škola, Lipová-Lázně** – je střední škola poskytující tříleté učební obory ukončené závěrečnými zkouškami s vysvědčením o závěrečné zkoušce a výučním listem, ale i dvouleté a jednoleté učební obory pro chlapce a dívky, absolventy základních škol speciálních a základních škol praktických, ukončené závěrečnou zkouškou a vysvědčením o závěrečné zkoušce.

3.4 Podmínky výzkumného šetření

Vlastní výzkumné šetření se uskutečnilo v měsících říjen a listopad 2010. Na jednotlivých školách to bylo konkrétně: Odborné učiliště a praktická škola – 29.10. a 5.11.2010; Střední škola sociální péče a služeb – 11.11.2010; Gymnázium – 24.11.2010. Dotazník vyplnilo na každé škole 50 respondentů. Celkem se tedy výzkumu zúčastnilo 150 studentů. Na Odborném učilišti se objevily 4 chybně vyplněné dotazníky, proto z každé školy bylo vyhodnoceno pouze 46 dotazníků, kdy 83 dotazníků bylo vyplněno ženami a 55 dotazníků vyplněno muži.

Administrace dotazníku

Vyplňování dotazníků probíhalo za souhlasu ředitelů a učitelů v době výuky. Ve třídě jsem se studenty byla sama. Nejdříve jsem všechny respondenty seznámila s obsahem dotazníku, formou vyplňování odpovědí a upozornila na anonymitu dotazníku. Během vyplňování dotazníku jsem studentům odpovídala na dotazy. Celkově jim vyplnění dotazníku trvalo cca 15 min.

Kompletaci dotazníků, třídění a statistické zpracování jsem provedla sama.

Vysvětlivky zkratk používaných v následujících tabulkách:

abs. - absolutní četnost

% - relativní četnost

OU - Odborné učiliště a praktická škola, Lipová-Lázně

SŠSPaS - Střední škola sociální péče a služeb, Zábřeh

Tab. č.1 - Složení vzorků respondentů podle škol

Střední škola	Abs.	%
SŠSPaS	46	33,3
OU	46	33,3
Gymnázium	46	33,3
Celkem	Σ 138	Σ 100

Tab. č. 2 – Složení vzorku respondentů podle pohlaví

Pohlaví	Abs.	%
Muž	55	40
Žena	83	60
Celkem	Σ 138	Σ 100

3.5 Pracovní hypotézy

Při stanovení hypotéz jsem vycházela jednak z prostudované literatury, jednak z vlastní praxe, coby pedagogického pracovníka na střední škole. Pro výzkumné šetření výskytu agresivity a šikany na různých typech škol, jsem stanovila následující hypotézy.

H 1

Výskyt šikanování je závislý na typu střední školy.

H 2

Výskyt agresivního chování je závislý na typu střední školy.

H 3

Počet studentů daných typů středních škol, kteří se setkali s ubližováním v roli oběti nebo svědka, je stejný s počtem těch, kteří se s ubližováním nesetkali.

H 4

Mezi danými typy středních škol jsou rozdíly ve formách šikanování.

H 5

Důvěra studentů v učitele není závislá na typu střední školy.

4 Frekvenční a distribuční analýza získaných dat

Následující údaje jsou uspořádány dle příslušných položek v dotazníku.

Vysvětlivky zkratk používaných v následujících tabulkách a grafech:

SŠSPaS = Střední škola sociální péče a služeb, Zábřeh

OU = Odborné učiliště, Lipová-Lázně

Abs = absolutní četnost n_i – četnost pozorované hodnoty

% = relativní četnost f_i je podíl četnosti absolutní n_i a celkové četnosti n .

V procentech tuto hodnotu vyjádříme vynásobením 100%. Relativní četnost poskytuje informaci o tom, jak velká část z celkového počtu hodnot připadá na danou kategorii.⁶⁷

⁶⁷ Chráška, M. Metody pedagogického výzkumu. 1. vyd. Praha : Grada, 2007, s. 41

4.1 Dotazník

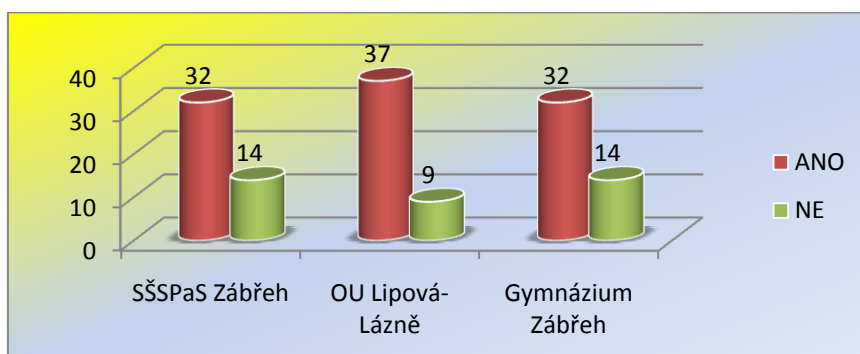
Otázka č. 1

Chodíš rád do školy?

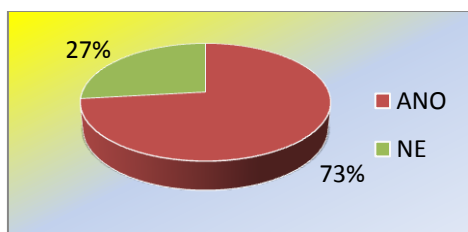
Tab. č. 3

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	32	70	37	80	32	70
NE	14	30	9	20	14	30
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 1 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 1

B) Graf č. 2 - odpovědi studentů celkem

Z grafu je patrné, že většina respondentů chodí rádo do školy. Zvláště žáci OU Lipová-Lázně.

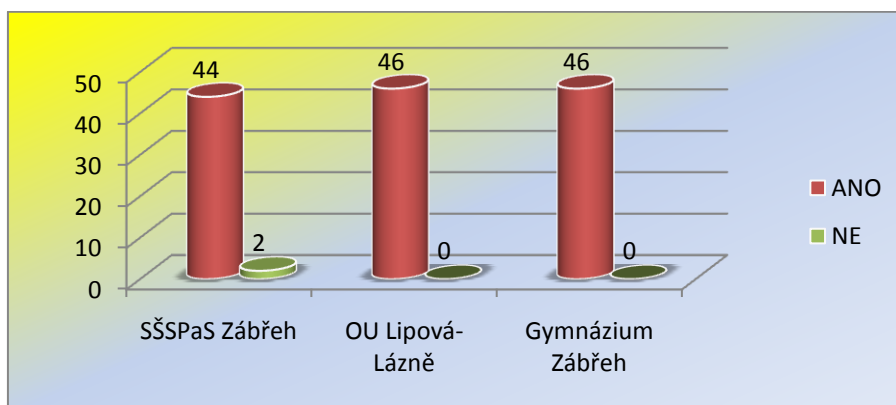
Otázka č. 2

Máš ve třídě (škole) kamaráda?

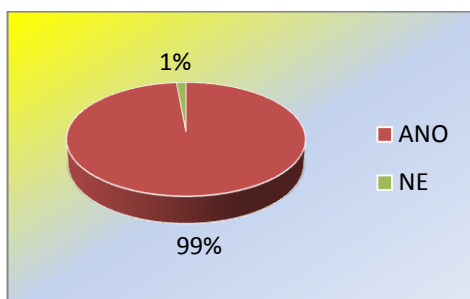
Tab. č. 4

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	44	96	46	100	46	100
NE	2	4	0	0	0	0
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 3 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 2

B) Graf č. 4 – odpovědi studentů celkem

Z grafu i tabulky můžeme vyčíst, že až na 2 studenty SŠSPaS mají ve škole kamaráda všichni.

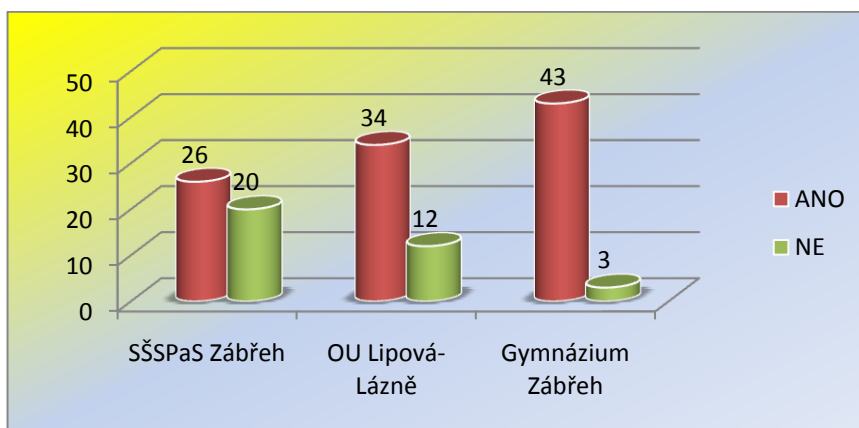
Otázka č. 3

Myslíš si, že máte dobrý kolektiv ve třídě?

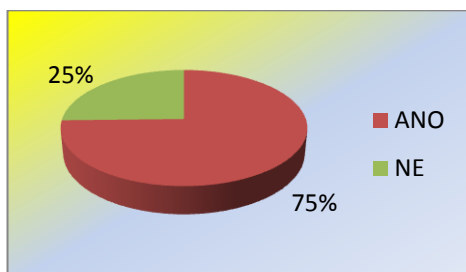
Tab. č. 5

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	26	57	34	74	43	93
NE	20	43	12	26	3	7
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 5 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 3

B) Graf č. 6 – odpovědi studentů celkem

Z grafu je patrné, že ve zkoumaných školách převládává ve třídách dobrý kolektiv. Za pozornost však stojí odpovědi SŠSPaS, kde jsou odpovědi téměř vyrovnané.

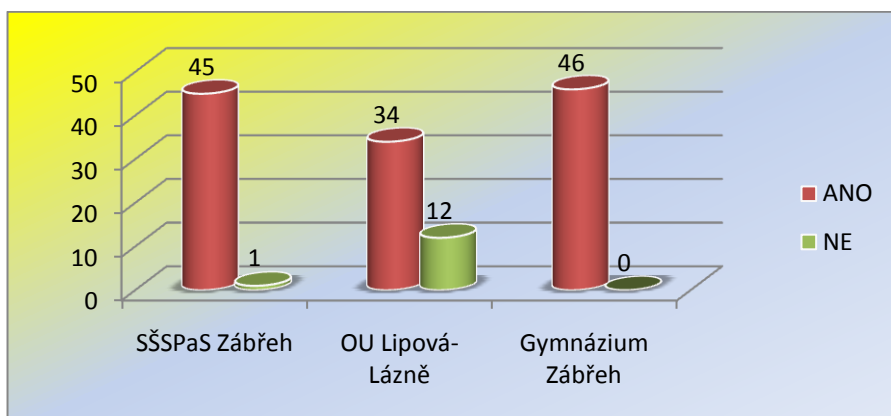
Otázka č. 4.

Měl/a jsi vždy na vysvědčení jedničku z chování?

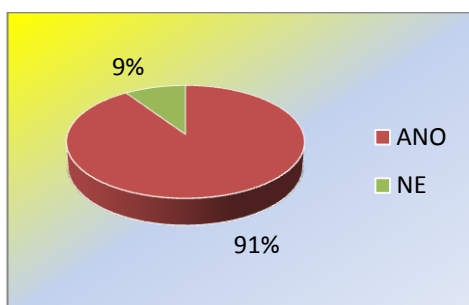
Tab. č. 6

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	45	98	34	74	46	100
NE	1	2	12	26	0	0
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 7 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 4

B) Graf č. 8 – odpovědi studentů celkem

Z grafu vyplývá, že nejvíce problémů s chováním má OU.

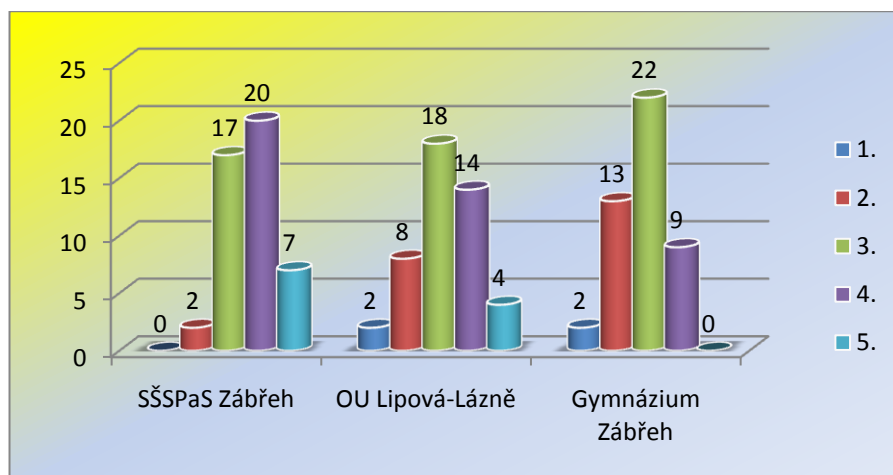
Otázka č. 5

Jaká nejhorší známka převládá na tvém posledním vysvědčení?

Tab. č. 7

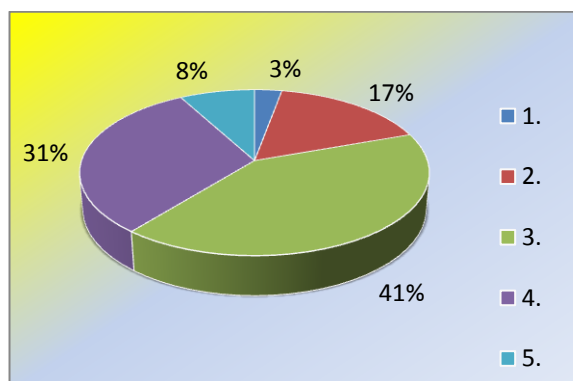
Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
1.	0	0	2	4	2	4
2.	2	4	8	17	13	28
3.	17	37	18	40	22	48
4.	20	44	14	30	9	20
5.	7	15	4	9	0	0
Celkem	Σ 46	Σ100	Σ46	Σ100	Σ46	Σ100

A) Graf č. 9 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 5

V tomto grafu vidíme, že nejhorší známky mají studenti SŠSPaS.

B) Graf č. 10 – odpovědi studentů celkem

Z tohoto grafu je patrné, že na vysvědčení u zkoumaných studentů převládají trojky a čtyřky.

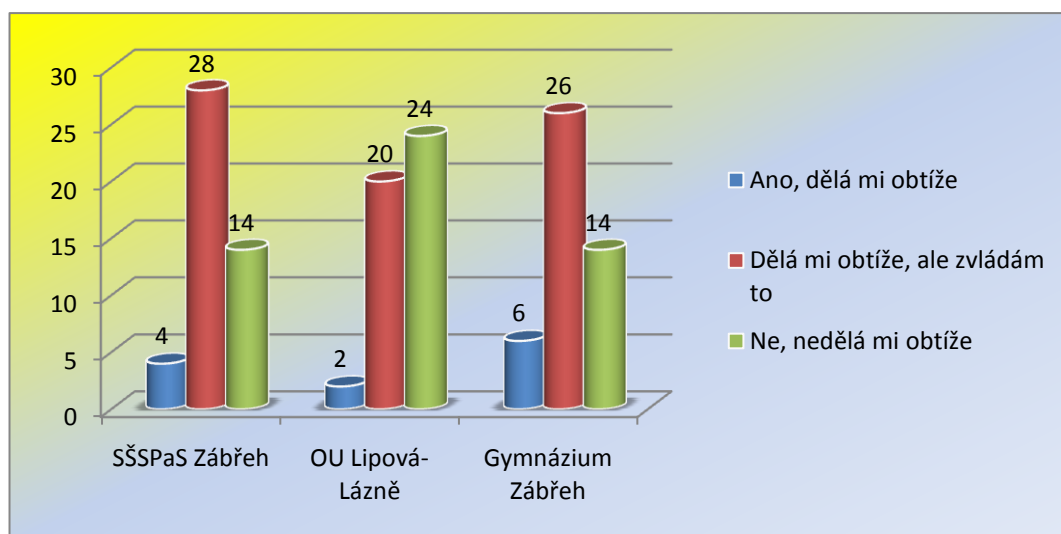
Otázka č. 6

Myslíš si, že ti dělá učení obtíže?

Tab. č. 8

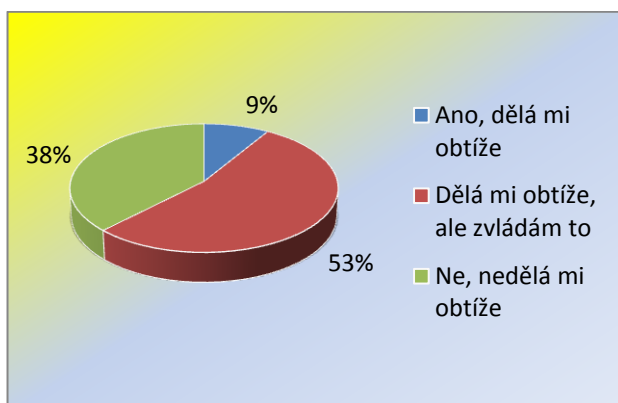
Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Ano, dělá mi obtíže	4	9	2	4	6	13
Dělá mi obtíže, ale zvládám to	28	61	20	44	26	57
Ne, nedělá mi obtíže	14	30	24	52	14	30
Celkem	Σ 46	Σ100	Σ46	Σ100	Σ46	Σ100

A) Graf. č. 11 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 6

Zde bych poukázala na OU. Jak můžeme vidět, větší polovina respondentů odpověděla, že jim učení nedělá obtíže, i když u nich na vysvědčení převládají známky 3 a 4.

B) Graf č. 12 – odpovědi studentů celkem

Z tohoto grafu je patrné, že většině respondentů učení dělá problémy, ale zvládají to.

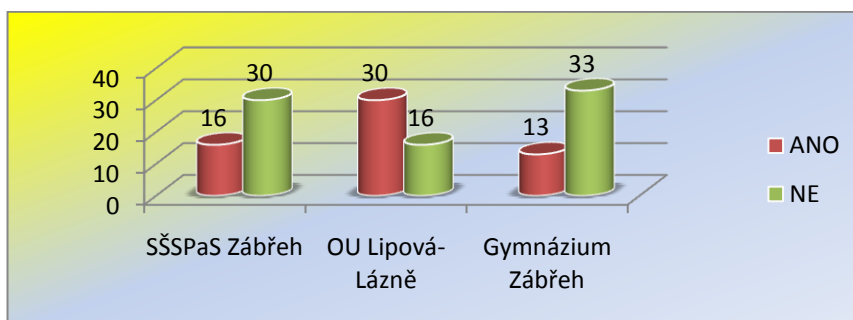
Otázka č. 7

Myslíš si, že se u vás ve škole vyskytuje šikana?

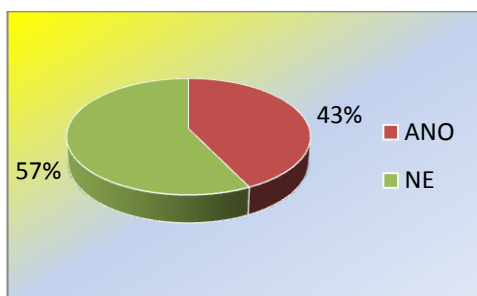
Tab. č. 9

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	16	35	30	65	13	28
NE	30	65	16	35	33	72
Celkem	Σ 46	Σ100	Σ46	Σ100	Σ46	Σ100

A) Graf č. 13 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 7

B) Graf č. 14 – odpovědi studentů celkem

I když celkově převládá názor, že se šikana na zkoumaných středních školách nevyskytuje, podívejme se na výsledek OU, kde 65 % respondentů odpovědělo kladným způsobem.

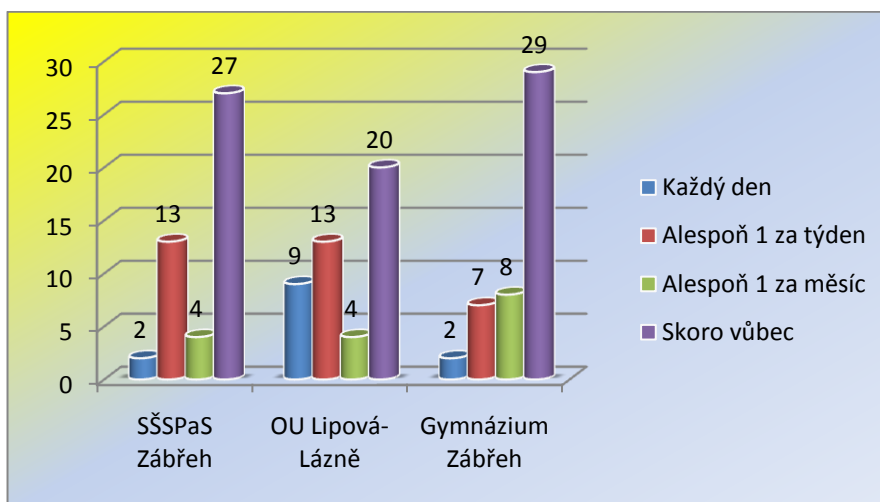
Otázka č. 8

Jak často se setkáváš ve škole s agresivním chováním?

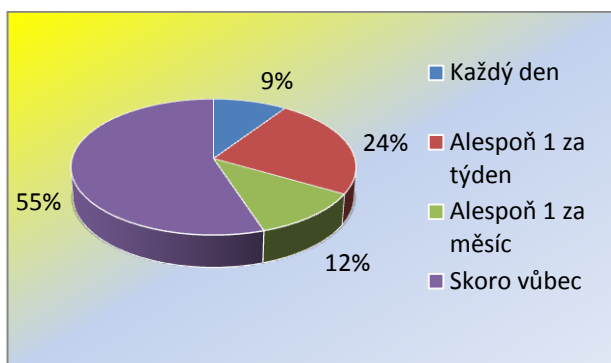
Tab. č. 10

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Každý den	2	4	9	20	2	4
Alespoň 1 za týden	13	28	13	28	7	15
Alespoň 1 za měsíc	4	9	4	9	8	18
Skoro vůbec	27	59	20	43	29	63
Celkem	Σ 46	Σ100	Σ46	Σ100	Σ46	Σ100

A) Graf č. 15 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 8

B) Graf č. 16 – odpovědi studentů celkem

Oba grafy vypovídají o tom, že se většina studentů s agresivním chováním ve škole téměř nesetkává.

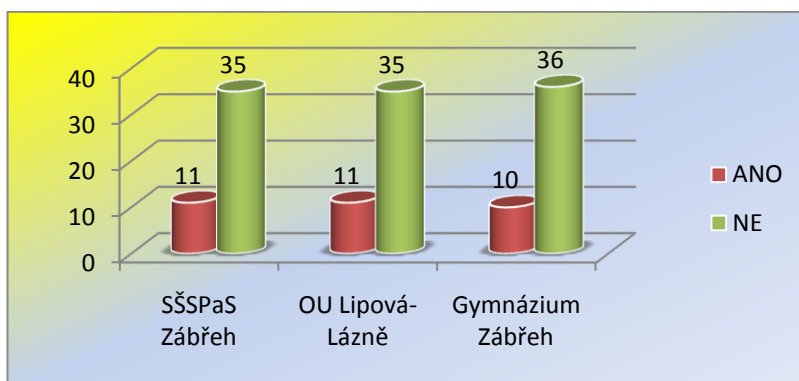
Otázka č. 9

Zažil/a jsi někdy, že by ti někdo ze třídy (školy) ubližoval?

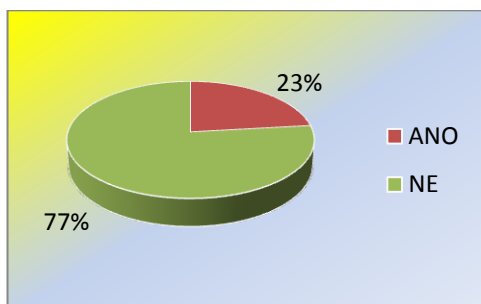
Tab. č. 11

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	11	24	11	24	10	22
NE	35	76	35	76	36	78
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 17 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 9

B) Graf č. 18 – odpovědi studentů celkem

Z grafu je patrné, že téměř čtvrtině respondentů bylo někdy na jeho škole ubližováno.

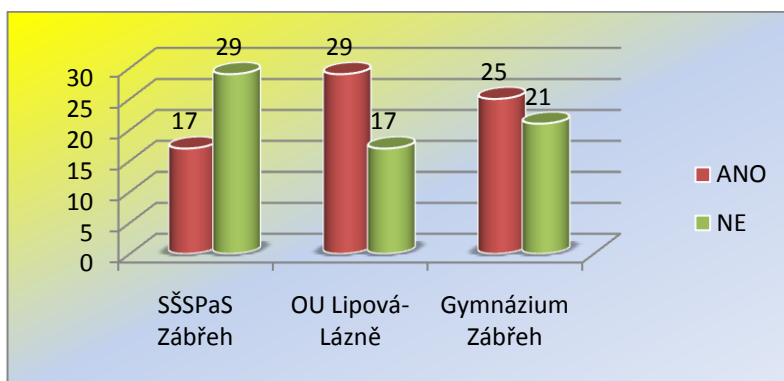
Otázka č. 10

Byl/a jsi ve třídě (škole) svědkem toho, že by někdo někomu ubližoval?

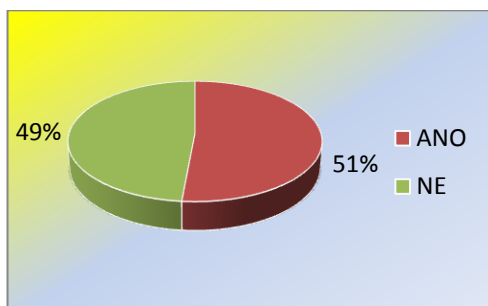
Tab. č. 12

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	17	37	29	63	25	54
NE	29	63	17	37	21	46
Celkem	Σ 46	Σ100	Σ46	Σ100	Σ46	Σ100

A) Graf č. 19 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 10

B) Graf č. 20 – odpovědi studentů celkem

Z grafů je patrné, že až na SŠSPaS se svědky ubližování stala nadpoloviční většina zbývajících dvou škol.

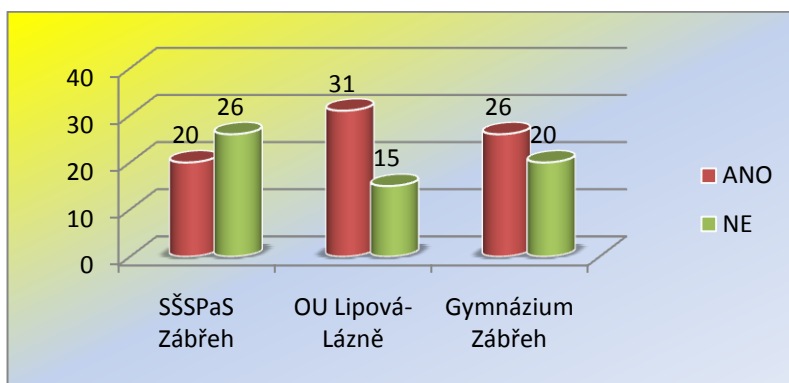
Ad otázky č. 9 a 10

S ubližováním se setkala (ať už na vlastní kůži či v podobě svědka):

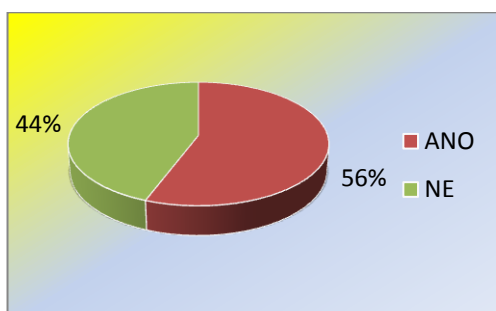
Tab. č. 13

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	20	43	31	67	26	57
NE	26	57	15	33	20	43
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 21 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 9 a 10

B) Graf č. 22 – odpovědi studentů celkem

Z tohoto grafu vyplývá, že více jak polovina respondentů se s ubližováním ve škole setkává.

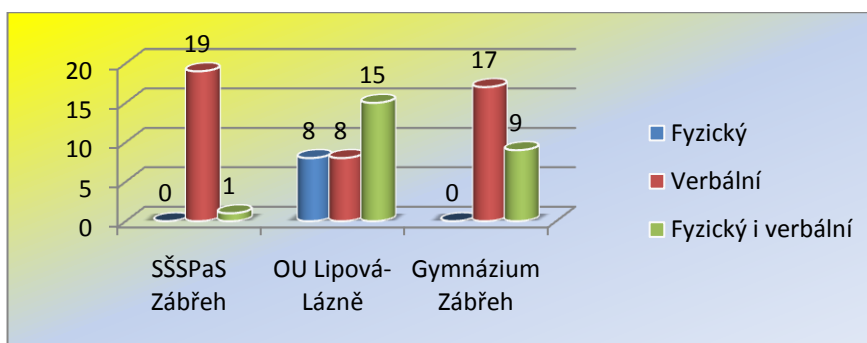
Otázka č. 11

Jakého charakteru ubližování bylo?

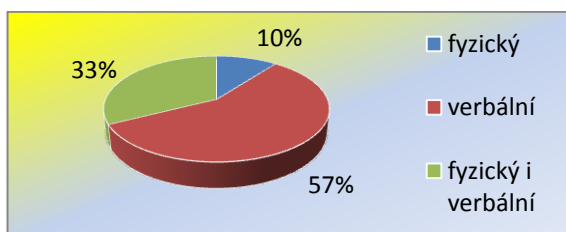
Tab. č. 14

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Fyzický	0	0	8	26	0	0
Verbální	19	95	8	26	17	65
Fyzický i verbální	1	5	15	48	9	35
Celkem	Σ 20	Σ100	Σ31	Σ100	Σ26	Σ100

a) Graf č. 23 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 11

b) Graf č. 24 – odpovědi studentů celkem

Z grafů vyplývá, že většina respondentů se setkala „jen“ s verbálním ubližováním. Ovšem podíl, kdy se studenti setkávají s fyzickým ubližováním, není malý. Zvláště u studentů OU.

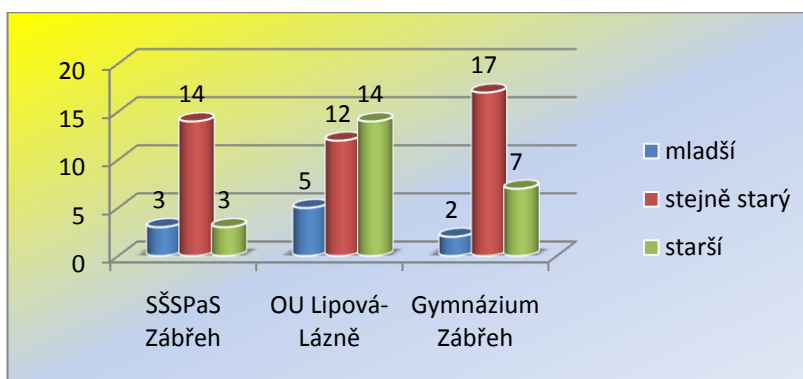
Otázka č. 12

Ten, kdo ubližuje je většinou?

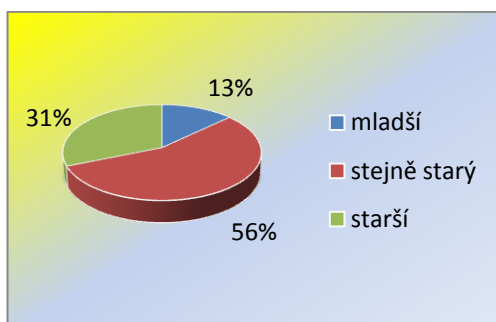
Tab. č. 15

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Mladší spolužák	3	15	5	16	2	8
Stejně starý spol.	14	70	12	39	17	65
Starší spolužák	3	15	14	45	7	27
Celkem	Σ 20	Σ 100	Σ 31	Σ 100	Σ 26	Σ 100

a) Graf č. 25 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 12

b) Graf č. 26 – odpovědi studentů celkem

Z grafu je patrné, že nejčastěji ubližuje stejně starý spolužák.

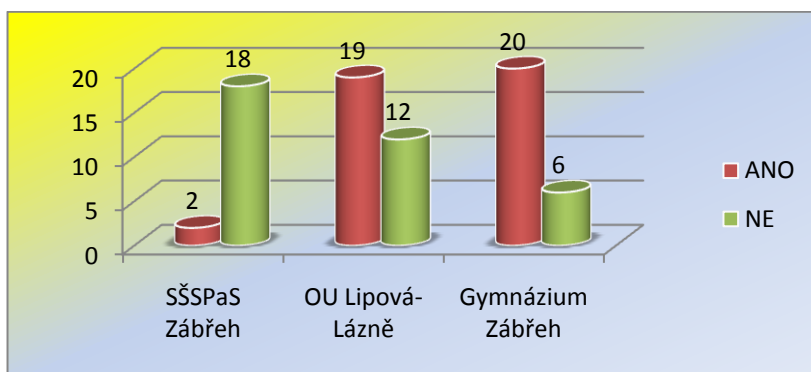
Otázka č. 16

Byl ten, kdo ubližoval potrestán?

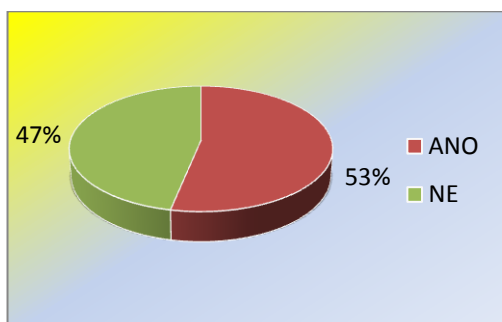
Tab. č. 16

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	2	10	19	61	20	77
NE	18	90	12	39	6	23
Celkem	Σ 20	Σ 100	Σ 31	Σ 100	Σ 26	Σ 100

a) Graf č. 27 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 16

b) Graf č. 28 – odpovědi studentů celkem

Celkově můžeme vidět, že agresor potrestán byl. Alarmující jsou odpovědi studentů SŠSPaS!

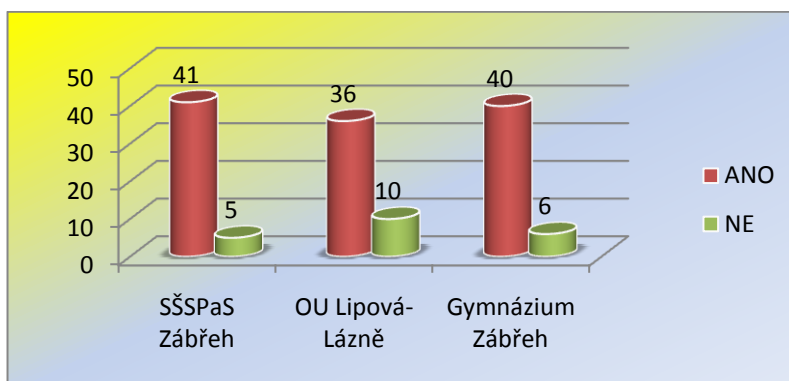
Otázka č. 13

Svěřil/a ses, popř. svěřil/a by ses někomu, kdyby ti bylo ubližováno?

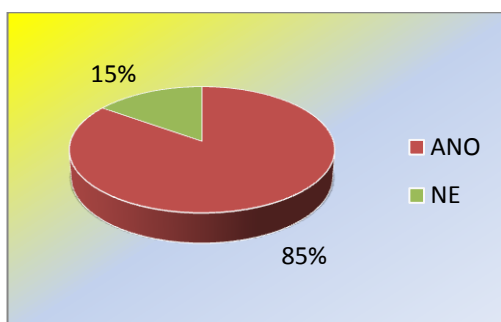
Tab. č. 17

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	41	89	36	78	40	87
NE	5	11	10	22	6	13
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

a) Graf č. 29 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 13

b) Graf č. 30 – odpovědi studentů celkem

Z grafů je patrné, že téměř všichni respondenti by se svěřili, kdyby jim někdo ubližovat (nebo už se svěřili).

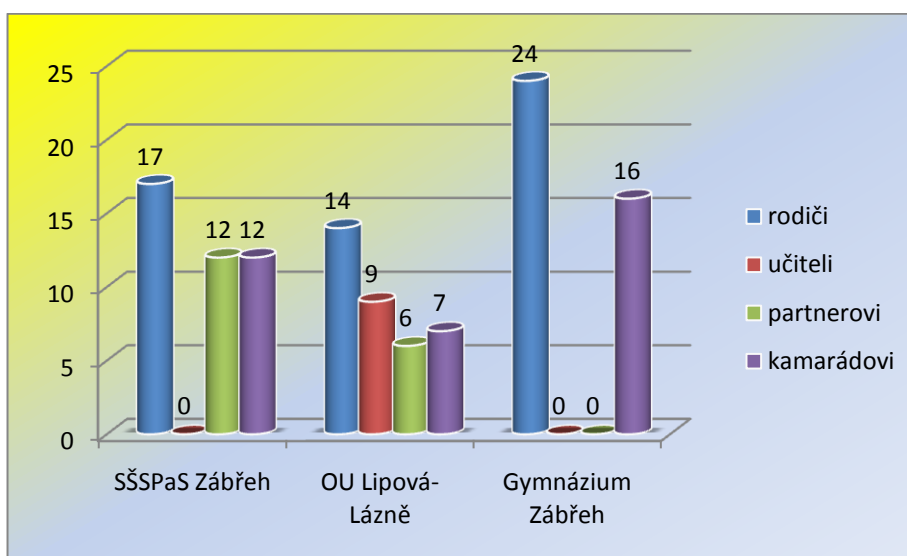
Ad otázka č. 13

Pokud ano, komu:

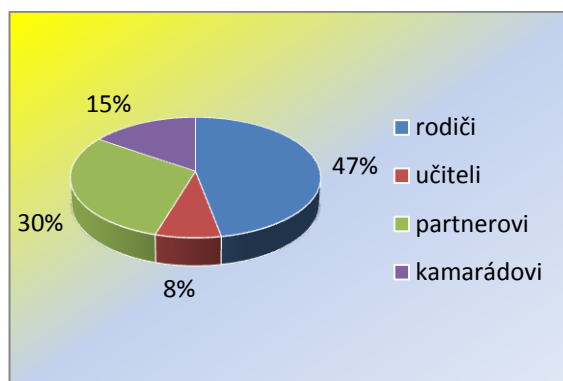
Tab. č. 18

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Rodiči	17	42	14	39	24	60
Učiteli	0	0	9	25	0	0
Partnerovi	12	29	6	17	0	0
Kamarádovi	12	29	7	19	16	40
Celkem	Σ 41	Σ 100	Σ 36	Σ 100	Σ 40	Σ 100

A) Graf č. 31 – odpovědi studentů jednotlivých škol na podotázku č. 13

B) Graf č. 32 – odpovědi studentů celkem

Z grafů je patrné, že by se studenti nejčastěji svěřovali rodičům.

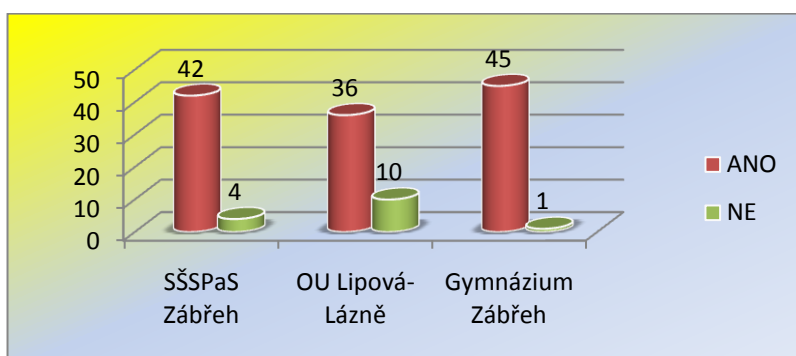
Otázka č. 14

Svěřil/a ses, popř. svěřil/a by ses někomu, kdyby bylo ubližováno někomu jinému než tobě?

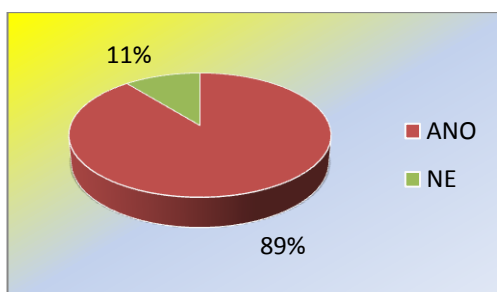
Tab. č. 19

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	42	91	36	78	45	98
NE	4	9	10	22	1	2
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 33 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 14

B) Graf č. 34 – odpovědi studentů celkem

Z grafů můžeme vyčíst, že by se studenti svěřili, kdyby viděli, že někdo někomu ubližuje - a to častěji než kdyby ubližoval někdo jim.

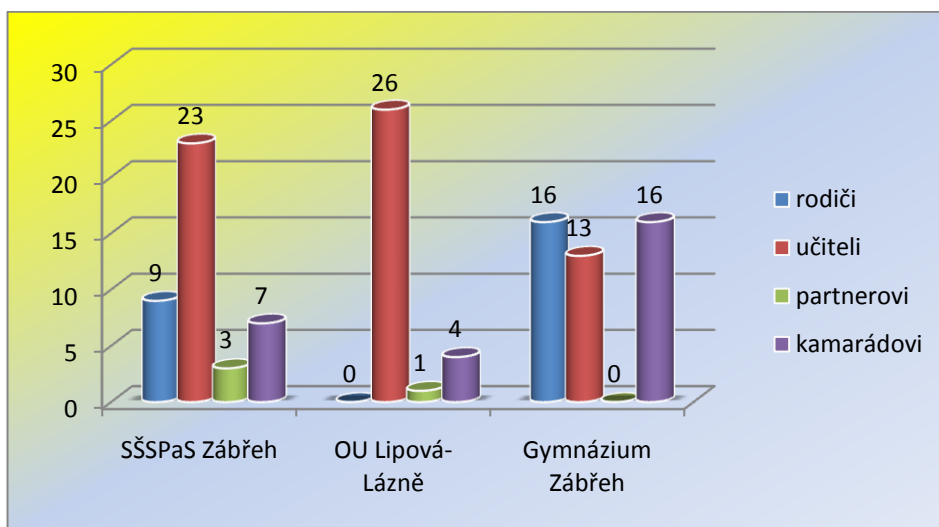
Ad otázka č. 14

Pokud ano, komu?

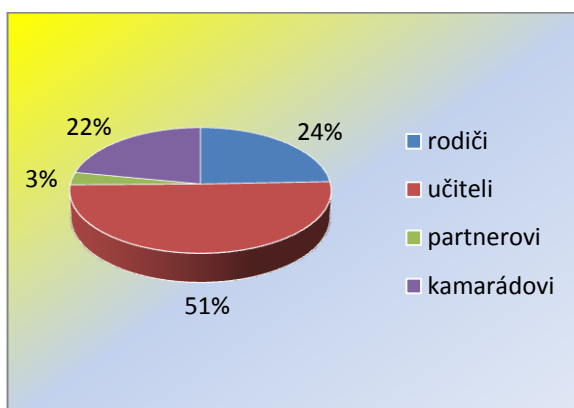
Tab. č. 20

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Rodiči	9	21	5	14	16	36
Učiteli	23	55	26	72	13	28
Partnerovi	3	7	1	3	0	0
Kamarádovi	7	17	4	11	16	36
Celkem	Σ 42	Σ 100	Σ 36	Σ 100	Σ 45	Σ 100

A) Graf č. 35 – odpovědi studentů jednotlivých škol na podotázku č. 14

B) Graf č. 36 – odpovědi studentů celkem

V grafu můžeme vypočítat, že pokud by se respondenti stali svědky ubližování, svěřili by se nejčastěji nějakému učiteli.

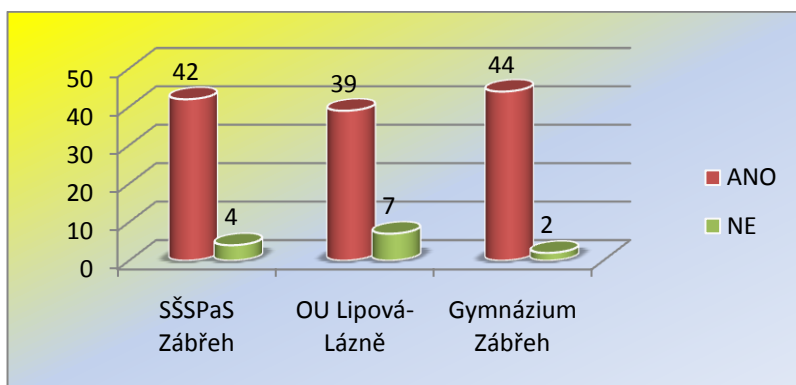
Otázka č. 15

Pomohl ti ten, komu ses svěřil/a? (Myslíš si, že by ti pomohl, kdyby ses svěřil?)

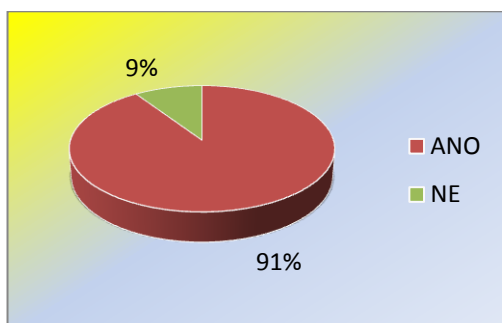
Tab. č. 21

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	42	91	39	85	44	96
NE	4	9	7	15	2	4
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 37 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 15

B) Graf č. 38 – odpovědi studentů celkem

Z grafů je patrné, že respondentům ten, komu se svěřili, pomohl. Případně si myslí, že by jim pomohl, kdyby se svěřili.

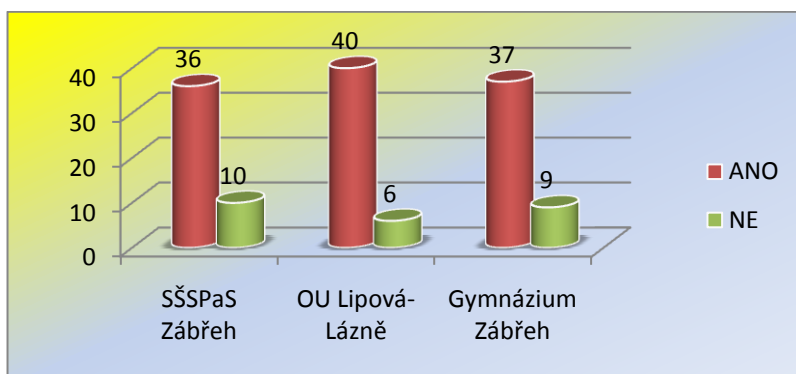
Otázka č. 17

Myslíš, že kdyby ses svěřil/a nějakému učiteli, že by ti pomohl?

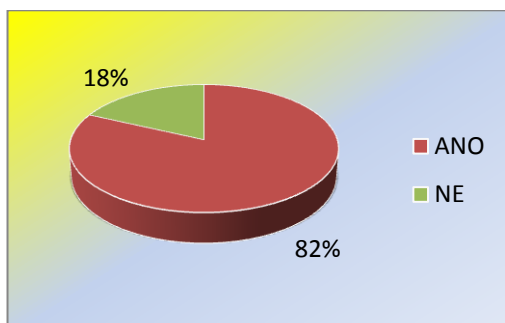
Tab. č. 22

Střední škola	SŠSPaS Zábřeh		OU Lipová-Lázně		Gymnázium Zábřeh	
Odpovědi	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
ANO	36	78	40	87	37	80
NE	10	22	6	13	9	20
Celkem	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100	Σ 46	Σ 100

A) Graf č. 39 – odpovědi studentů jednotlivých škol na otázku č. 17

B) Graf č. 40 – odpovědi studentů celkem

Grafy jasně ukazují, že většina studentů všech zkoumaných škol by se učiteli svěřila.

5 Posouzení rozsahu platnosti stanovených hypotéz

Test dobré schody χ^2 – kvadrát

„ U této kategorie testů významnosti se ověřuje, zda četnosti, které byly získány měřením v pedagogické realitě, se odlišují od teoretických četností, které odpovídají dané nulové hypotéze. “⁶⁸

Nulová hypotéza - je předpoklad, že mezi sledovanými jevy není vztah, souvislost

Alternativní hypotéza – je předpoklad, že mezi sledovanými jevy je vztah, souvislost

Kritická hodnota – lze ji nalézt ve statistických tabulkách a pomáhá při rozhodování o platnosti nulové hypotézy. K odmítnutí nulové hypotézy je nutné, aby vypočítaná hodnota testového kritéria byla větší (nebo alespoň stejně velká) než hodnota kritická. Jestliže by uvedené výsledky byly statisticky významné, znamenalo by to, že je již nelze připsat pouze na vrub náhody.⁶⁹

Hladina významnosti – je pravděpodobnost, že nesprávně odmítneme nulovou hypotézu. Ve většině pedagogických výzkumů se pracuje na hladině významnosti 0,05 nebo 0,01.⁷⁰

Počet stupňů volnosti – vychází z počtu řádků v tabulce, ze kterého bylo kritérium χ^2 -kvadrát vypočítáno.⁷¹

Na základě výše uvedených kritérií byla posuzována platnost popř. neplatnost nulových hypotéz.

Při posuzování jsme dospěli k těmto závěrům:

H 1 Výskyt šikanování je závislý na typu střední školy.

Nejdříve formulujeme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 – Výskyt šikanování na středních školách není závislý na typu střední školy.

H_A – Výskyt šikanování na středních školách je závislý na typu střední školy.

⁶⁸ Chráska, M. Metody pedagogického výzkumu. 1. vyd. Praha : Grada, 2007, s. 71

⁶⁹ Tamtéž s. 72-73

⁷⁰ Tamtéž s. 72-73

⁷¹ Tamtéž s. 73

Tab. H 1 – výskyt šikanování na středních školách

Střední škola	ANO	NE
SŠSPaS	16	30
OU	30	16
Gymnázium	13	33
Celkem	Σ 59	Σ 79

Testové kritérium chí-kvadrát pro tabulku výskytu šikanování na daných typech škol je 8,373. Tuto vypočtenou hodnotu srovnáme s tzv. kritickou hodnotou nalezenou ve statistických tabulkách pro hladinu významnosti 0.05 a stupeň volnosti 2, tj. 5,991. Vypočtená hodnota je vyšší než hodnota uvedená ve statistických tabulkách, tudíž odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme alternativní, tzn., že výskyt šikanování je závislý na typu střední školy, jak jsem předpokládala.

Z tabulky je patrné, že nejvíce se šikana objevuje na OU (63%) a nejméně na gymnáziu (33%).

H 2 Výskyt agresivního chování je závislý na typu střední školy.

Stanovíme si nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 – Výskyt agresivního chování na středních školách není závislý na typu střední školy.

H_A – Výskyt agresivního chování na středních školách je závislý na typu střední školy.

Tab. H 2 – výskyt agresivního chování

Střední škola	ANO	NE
SŠSPaS	19	27
OU	26	20
Gymnázium	17	29
Celkem	Σ 62	Σ 76

Testové kritérium chí-kvadrát pro tabulku výskytu agresivního chování na daných typech škol je 2,161. Kritická hodnota pro hladinu významnosti 0.05 a

stupeň volnosti 2 je 5,991. Zjištěná hodnota je menší, tudíž přijímáme nulovou hypotézu a vylučujeme alternativní, tzn., že výskyt agresivního chování není na typu střední školy závislý, i když jsem předpokládala, že závislý bude.

Z tabulky můžeme vyčíst, že nejméně se s agresivním chováním setkává gymnázium (63%).

H 3 Počet studentů daných typů středních škol, kteří se setkali s ubližováním v roli oběti nebo svědka, je stejný s počtem těch, kteří se s ubližováním nesetkali.

Stanovíme si nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 – Počet studentů daných typů středních škol, kteří se setkali s ubližováním v roli oběti nebo svědka, není stejný s počtem těch, kteří se s ubližováním nesetkali.

H_A – Počet studentů daných typů středních škol, kteří se setkali s ubližováním v roli oběti nebo svědka, je stejný s počtem těch, kteří se s ubližováním nesetkali.

Tab. H 3 – setkání studentů s ubližováním

Střední škola	ANO	NE
SŠSPaS	20	26
OU	31	15
Gymnázium	26	20
Celkem	$\Sigma 77$	$\Sigma 61$

Testové kritérium chí-kvadrát pro tabulku setkávání studentů s ubližováním v roli oběti nebo svědka na daných typech škol je 2,373. Kritická hodnota pro hladinu významnosti 0.05 a stupeň volnosti 2 je 5,991. Zjištěná hodnota je menší, tudíž přijímáme nulovou hypotézu a vyvracíme alternativní, tzn., že počet studentů daných typů středních škol, kteří se setkali s ubližováním v roli oběti nebo svědka, je stejný s počtem těch, kteří se s ubližováním nesetkali, jak jsem předpokládala.

Z tabulky je patrné, že se s ubližováním nejméně setkává SŠSPaS a nejvíce OU.

H 4 Mezi danými typy středních škol jsou rozdíly ve formách šikanování.

Stanovíme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 – Mezi danými typy středních škol nejsou rozdíly ve formách šikanování.

H_A – Mezi danými typy středních škol jsou rozdíly ve formách šikanování.

Tab. H 4 – výskyt fyzického násilí

Střední škola	ANO	NE
SŠSPaS	1	19
OU	23	8
Gymnázium	9	17
Celkem	Σ 33	Σ 44

Testové kritérium chí-kvadrát pro tabulku fyzického násilí je 22,544. Kritická hodnota pro hladinu významnosti 0.05 a stupeň volnosti 2 je 5,991. Zjištěná hodnota je vyšší, tudíž zamítáme nulovou hypotézu a přijímáme alternativní, tzn., že mezi danými typy středních škol jsou rozdíly ve formách šikanování, jak jsem předpokládala.

Z tabulky je zřejmé, že na SŠSPaS a gymnáziu se objevuje převážně psychické násilí, na OU převažuje fyzické násilí.

H 5 Důvěra studentů v učitele není závislá na typu střední školy.

Stanovíme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 – Důvěra studentů v učitele není závislá na typu střední školy.

H_A – Důvěra studentů v učitele je závislá a typu střední školy.

Tab. H5 – důvěra studentů v učitele

Střední škola	ANO	NE
SŠSPaS	36	10
OU	40	6
Gymnázium	37	9
Celkem	Σ 113	Σ 25

Testové kritérium chí-kvadrát pro tabulku důvěry studentů v učitele je 0,231. Kritická hodnota pro hladinu významnosti 0.05 a stupeň volnosti 2 je 5,991. Zjištěná hodnota je nižší, tudíž přijímáme nulovou hypotézu a zamítáme

alternativní, tzn., že důvěra studentů v učitele není závislá na typu střední školy, což jsem předpokládala.

Z tabulky je patrné, že většina studentů věří, že by jim učitel pomohl, kdyby se mu svěřili; největší důvěru v učitele mají studenti na OU (87%).

6 Odpovědi na otázky formulované v dílčích cílech

Na závěr empirické části uvádím odpovědi na otázky v dílčích cílech výzkumu, ke kterým jsem se dopracovala prostřednictvím analýzy shromážděných údajů.

1. Zda měli studenti vždy jedničku z chování

Všichni studenti gymnázia a téměř všichni studenti SŠSPaS (98%) měli jedničku z chování. Nejhuř jsou na tom studenti OU. Měli jedničku z chování pouze z 26 %.

2. Zda bylo studentovi někdy ubližováno

Z výzkumného šetření vyplývá, že téměř čtvrtině studentům z každé školy bylo někdy ubližováno.

3. Zda byl student svědkem ubližování

Nejčastějšími svědky ubližování se stávají studenti OU (63%), nejméně se svědky ubližování stávají studenti SŠSPaS (37%). Studenti gymnázia se v roli svědka ubližování ocitají v 46%.

4. Zda je tím, kdo ubližuje, starší spolužák

Studenti gymnázia a SŠSPaS se nejčastěji setkali s násilím ze strany stejně starého spolužáka, studenti OU se setkali s násilím ze strany staršího spolužáka. Celkově převládá názor, že ubližuje stejně starý spolužák (56%).

5. Zda by se studenti někomu svěřili, kdyby se setkali s ubližováním, popř. komu

Pokud by bylo ubližováno konkrétně respondentům, svěřili by se někomu z 85% a nejčastěji by to byl rodič (47%); pokud by se respondenti stali svědky ubližování, svěřili by se někomu z 89% a nejčastěji by to byl učitel (51%).

6. Zda studenti věří, že by jim někdo pomohl, kdyby se svěřili, že je jim ubližováno

Studenti všech dotazovaných škol minimálně z 85% věří, že by jim člověk, kterému se svěřili (by se svěřili), pomohl.

7. Zda byl agresor potrestán

Nejméně násilí se objevilo na SŠSPaS, nicméně 90% respondentů této školy odpovědělo, že agresor nebyl potrestán, což je alarmující. Na OU, kde se násilí objevuje v největší míře, byl agresor potrestán z 61% a na gymnázium z 77%.

7 Závěr empirické části

Výzkumné šetření, jež jsem prováděla na třech různých typech středních škol, nám poskytlo odpověď na hlavní otázku (cíl) této práce a to, že výskyt šikanování na středních školách, je závislý na typu střední školy, kterou student navštěvuje, avšak není tomu tak ve výskytu agresivního chování. Hypotéza se nepotvrdila, tudíž je patrné, že studenti všech středních škol se s agresivním chováním na své škole setkávají stejně často. Dále byly zjištěny, pro mě, nečekané výsledky. Velmi překvapující pro mě bylo, že se i téměř dospělí lidé ve škole se šikanou setkávají. Vždyť celých 56% respondentů zažilo, že jim nebo nějakému jinému spolužákovi, bylo na jeho střední škole ubližováno. Potvrzen byl i názor Chrise Kyriacou, že tím, kdo šikanuje, není ve většině případů vůbec starší spolužák, jak se většina lidí domnívá, nýbrž spolužák stejně starý. Samozřejmě nesmíme opomenout i kladné výsledky, jako: že se studenti nebojí někomu svěřit, že důvěřují učitelům a že, když už k šikaně ve škole došlo, agresor byl více jak v polovině případech potrestán.

Závěr

V dnešní době se ve společnosti vyskytuje tolik násilí, že si dospělý člověk řekne, že snad ani není možné před ním své dítě uchránit. Rodiče své děti upozorňují na nebezpečné situace, dávají jim rady, jak se těmito situacím vyhnout, ale do školy je poslat musí. Nevím jak ostatní rodiče, ale ti mí mě nikdy nevarovali, jak nebezpečné prostředí to může být a mnohdy i je. Možná je to tím, že má rodič zafixováno, že škola je instituce, ve které je dítě v bezpečí. Ve skutečnosti by tomu tak být mělo, my ale víme, že právě na poli školy se agresivně a šikaně náramně daří.

A právě výskyt agresivity a šikany v podmínkách střední školy, bylo téma mé bakalářské práce. V teoretické části jsem se zaměřila především na vymezení agresivity a šikany z pohledu školního prostředí. Hlavním cílem bylo zjistit, zda je výskyt zmíněných negativních jevů závislý na typu střední školy, což jsem zkoumala v empirické části pomocí dotazníkového šetření. Ze stanovených hypotéz se nepotvrdila pouze jedna a to, že výskyt agresivity není závislý na typu střední školy. To znamená, že všichni studenti zkoumaných středních škol se ve své škole s agresivním chováním setkávají stejně často. Ostatní hypotézy byly potvrzeny, z čehož plyne, že výskyt šikanování je závislý na typu střední školy a stejně tak i formy šikanování – nejvíce fyzického násilí se objevilo u studentů odborného učiliště. Dále, že počet studentů, kteří se setkali s ubližováním, je stejný s počtem těch, kteří se s ním nesečkali a také, že to, zda studenti důvěřují svému učiteli, není závislé na typu střední školy. Nutno podotknout, že výsledky výzkumného šetření se opírají pouze o subjektivní pocit studentů, co už považují za šikanu nebo naopak, co ještě ne. Navíc vzorek respondentů nebyl natolik velký, abych zjištěné informace mohla vztáhnout na všechny střední školy.

Když jsem prováděla šetření na jednotlivých školách, zeptala jsem se učitelů, jestli si myslí, že se u nich na škole vyskytuje šikana, všichni mi odpověděli, že ano. Možná to bude vypadat zvláště, ale mě jejich odpověď potěšila, neboť právě toto přiznání svědčí o tom, že šikanu na škole nepřehlíží. Dále mě potěšil fakt, že někteří z oslovených učitelů se účastní dalšího vzdělávání v tomto směru (odborných

seminářů a výcviků), zapojují se do preventivních programů. A takových pedagogů by mělo být více. Je mi jasné, že agresivita a šikana ze škol nikdy nevymizí, ale právě informovaností, osvětou a prevencí lze tyto jevy ve školách minimalizovat natolik, abychom se nemuseli bát do nich své děti každý den posílat. A aby děti měly na školu jen hezké vzpomínky.

Seznam použité literatury

- ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 101 s. ISBN 80-7178-808-2
- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV nakladatelství, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
- ELLIOTT, M. *Jak ochránit své dítě*. 3. vyd. Praha : Portál, 2000. 160 s. ISBN 80-7178-419-2.
- ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha : AMULET, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
- FISCHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FÜRST, M. *Psychologie*. 1. vyd. Olomouc : Votobia, 1997. 263 s. ISBN 80-7198-199-0.
- HARTL, PAVEL. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : nakladatelství BUDKA, 1993. 297 s. ISBN 80-901549-0-5.
- CHRÁSKA, MIROSLAV. *Metody pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha : Portál, 2000. 128 s. ISBN 80-7178-409-5.
- KOUKOLÍK, DRTILOVÁ. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. 1. vyd. Praha : Galén, 2001. 390 s. ISBN 80-7262-088-6.
- KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 152 s. ISBN 80-7178-945-3.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

PRŮCHA, WALTROVÁ, MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.

Další prameny:

Bkb. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.bkb.cz.

Dkc. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.skc.cz.

Lata. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.lata.cz.

Linkyduvery. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.linkyduvery.cz.

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, 2001.

Minimalizacesikany. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.minimalizacesikany.cz.

Msmt. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.msmt.cz.

Sikana. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.sikana.cz.

Sikana. [online]. [cit. 2011-03-26]. Dostupné z WWW: www.sikana.org.

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, 2002.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Dotazník

Příloha č. 2 – Instituce, které se věnují problematice agresivního chování a šikanování

Příloha č. 3 - Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Příloha č. 1

DOTAZNÍK

Vážený studente/studentko,

Právě držíš v rukou dotazník, který bude zjišťovat výskyt agresivního chování a šikany na Vaší škole. Abys to chápal/a, tak šikana je to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Vyplněný dotazník bude sloužit k vypracování mé bakalářské práce, a proto Ti moc děkuji za spolupráci.

Lenka Zdráhalová

Dotazník je anonymní – NEPODEPISUJ SE!!!

Své odpovědi zakroužkuj!

-
1. Chodíš rád/a do školy?
ANO NE
 2. Máš ve třídě (škole) kamaráda?
ANO NE
 3. Myslíš si, že máte dobrý kolektiv ve třídě?
ANO NE
 4. Měl/a jsi vždy na vysvědčení jedničku z chování?
ANO NE
 5. Jaká nejhorší známka převládá na tvém posledním vysvědčení?
a) jednička
b) dvojka
c) trojka
d) čtyřka
e) pětka
 6. Myslíš si, že ti dělá učení obtíže?
a) ne, nedělá mi obtíže
b) dělá mi obtíže, ale zvládám to
c) ano, dělá mi obtíže
 7. Myslíš si, že se u Vás ve škole vyskytuje šikana?
ANO NE
 8. Jak často se ve škole setkáváš s agresivním chováním?
a) každý den
b) alespoň jednou za týden
c) alespoň jednou za měsíc

d) skoro vůbec

9. Zažil/a jsi někdy, že by ti někdo ze třídy (školy) ubližoval?

ANO NE

10. Byl/a jsi ve třídě (škole) svědkem toho, že by někdo někomu ubližoval?

ANO NE

11. Jakého charakteru ubližování bylo? (neodpovídej, pokud jsi v otázce 9 a 10 odpověděl/a „Ne“)

- a) fyzický (bití, fackování, kopání...)
- b) verbální (pomluvy, ponižování, nadávky, urážky)
- c) fyzický i verbální

12. Ten, kdo ubližuje, je většinou: (neodpovídej, pokud jsi v otázce 9 a 10 odpověděl/a „Ne“)

- a) starší spolužák/spolužačka
- b) stejně starý spolužák/spolužačka
- c) mladší spolužák/spolužačka

13. Svěřil/a ses, popř. svěřil/a by ses někomu, kdyby ti bylo ubližováno?

ANO NE

- Pokud ano, komu:
- a) rodiči
 - b) učiteli
 - c) kamarádovi/kamarádce
 - d) někomu jinému (komu):.....

14. Svěřil/a ses, popř. svěřil/a by ses někomu, kdyby bylo ubližováno někomu jinému než tobě?

ANO NE

- Pokud ano, komu:
- a) rodiči
 - b) učiteli
 - c) kamarádovi/kamarádce
 - d) někomu jinému (komu):.....

15. Pomohl ti ten, komu ses svěřil/a? (Myslíš si, že by ti pomohl?)

ANO NE

16. Byl ten, kdo ubližoval potrestán? (Pokud jsi se s ubližováním nesetkal/a, neodpovídej!)

ANO NE

17. Myslíš, že kdyby ses svěřil/a nějakému učiteli, že by ti pomohl?

ANO NE

18. Jsi: a) žena
b) muž

Příloha č. 2

Instituce, které se věnují problematice agresivního chování a šikanování

Institucí a programů, které mají co dočinění s problematikou agresivního chování a šikanování je celá řada. Můžeme sem zahrnout pomoc jak ze strany státu (MŠMT a jeho legislativní a jiné iniciativy na poli prevence a řešení šikanování ve školách, Policii ČR...), tak ze strany nestátních organizací (občanská sdružení, nadace). Pokusíme se několik těchto institucí a programů zmínit.

Pomoc ze strany ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

V srpnu 2000 byla ustanovena při MŠMT skupina proti šikanování, jejímž cílem je hledání promyšleného postupu proti šikanování na úrovni resortu školství (osvěta, metodika, organizace prevence, oblast legislativy a ekonomických rozvah).

Problematika šikanování je i součástí „preventivního programu pro mateřské a základní školy a školská zařízení.

1. ledna 2001 nabyl účinnosti „Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (stanovuje pravidla jak má škola postupovat při prevenci, odhalování a řešení šikanování).

„Pokyn náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR pro základní a střední školství k působení škol a školských zařízení proti projevům rasismu, netolerance a xenofobie,“ je materiálem, který se také dotýká problematiky šikanování.

„Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže,“ dokument, jež vešel v účinnost 1. 1. 2001 a je základní osou institucionální sítě, která poskytuje pomoc žákům s problémy chování. Do systému prevence se řadí různé instituce, organizace veřejné správy a další instituce jako MŠMT, odbory školství, mládeže a tělovýchovy na krajských úřadech, základní, střední a speciální školy, školní družiny, kluby, domovy mládeže, střediska pro volný čas dětí a mládeže, pedagogicko-psychologické

poradny, střediska výchovné péče a školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.⁷²

MIŠ

Jedná se o program minimalizace šikany na školách. Cílem projektu Minimalizace šikany je ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a nabídnout program k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR. Projekt Minimalizace šikany (MiŠ) iniciovala, financuje a zaštiťuje Nadace O2, která se věnuje zlepšování komunikačních problémům dětí a mládeže. Koordinátorem projektu je občanské sdružení AISIS, specializované na obecně prospěšné a vzdělávací programy. Odborným garantem je dr. Michal Kolář, etoped a psychoterapeut, přední český odborník na šikanu. (www.minimalizacesikany.cz)

Pedagogicko-psychologická poradna

Zajišťuje školám odborné pedagogicko-psychologické služby. Provádí odborná vyšetření, poskytuje metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům ve školách.

Kurátor pro mládež

Kurátor pro mládež je odborný specializovaný pracovník sociálního referátu, který se zabývá nezletilými dětmi do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného nebo přestupku; mladistvými (15-18 let), u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo kteří se dopustili přestupku; děti a mladistvými s opakujícími poruchami chování závažného rázu (šikana, agresivita, záškoláctví, alkoholismus, prostituce, toxikomanie...)⁷³

Střediska výchovné péče

Poskytují všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěných z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Péče je zaměřená na odstranění či zmírnění poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch, pokud u dítěte nebyla nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova.⁷⁴

⁷² Bendl Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 172-173

⁷³ Bendl Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 175

⁷⁴ Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, 2002, s. 7

Dětské krizové centrum

Zařízení zaměřující se na problematiku CAN. Provádí diagnostiku, terapie, poskytuje pomoc šikanovaným dětem a jejich rodinám. (www.dkc.cz)

Diagnostický ústav

Zařízení, které přijímá děti a na základě komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Plní úkoly: diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační, koordinační.⁷⁵ Častým důvodem umístování dítěte do diagnostického ústavu je právě šikanování.

Policie ČR

Na policistu nebo policejní útvary má každý právo se obrátit se žádostí o pomoc, tedy i ředitel školy, kde došlo k ublížení žákovi následkem šikanování. Tento orgán je povinen, v rozsahu své kompetence, pomoci.

Psychiatrická léčebna

V tomto zařízení se ocitají jedinci s vážně narušenou psychikou, osoby závislé na drogách, lidé s nezvladatelnou agresí, výraznými násilnickými sklony, sociopaté, pacienti s vážnými sexuálními úchytkami. Děti se zde nejčastěji ocitají kvůli výchovným problémům, poruchám chování – agresivitě, šikaně, záškoláctví, ale i oběti šikan. Dětem je zde poskytnuta komplexní péče (chodí do školy, absolvují psychoterapii...)⁷⁶

Linky důvěry (bezpečí, jistoty)

Jsou zřizovány při některých zařízeních (dětských krizových centrech, pedagogicko-psychologických poradnách, apod.). Poskytují anonymní telefonickou pomoc v krizových situacích, tedy i dětem, které přišly do kontaktu se šikanou, tak i jejich rodičům. Kompletní seznam linek důvěry najdeme na www.linkyduvery.cz.

Bílý kruh bezpečí

Sdružení pro pomoc obětem trestné činnosti a jejich blízkým. Zaměřuje se mimo jiné na prevenci kriminality, zabývá se problematikou agresivity a násilí. (www.bkb.cz)

⁷⁵ Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, 2002, s. 3-4

⁷⁶ Bendl Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. 1. vyd. Praha : ISV, 2003, s. 181-182

Lata

Nezisková organizace fungující již 17. rokem, která pomáhá ohroženým dětem a mladým lidem. Základem poskytovaných služeb je projekt „Ve dvou se to lépe táhne“, který pomáhá mladým lidem zvládat jejich nepříznivou nebo ohrožující situaci a posiluje jejich samostatnost. Nabízí i program „Spolu o kus dál“, jenž je určen pro klienty ohrožované vyloučením z vrstevnických skupin, šikanou, konflikty či obtížnou situací jejich rodin, klientům s psychickými obtížemi. (www.lata.cz)

Občanské sdružení společenství proti šikaně

Společenství proti šikaně je dobrovolným humanitárním sdružením. Pracují v něm odborníci se zaměřením na problematiku šikanování, dále rodiče, kteří mají prožitou a zvládnutou osobní zkušenost s takto postiženým dítětem. Předsedou tohoto sdružení je dr. Michal Kolář. Oblasti činnosti sdružení jsou: mapování výskytu šikany, vzdělávání dospělých, realizace preventivních a léčebných programů atd. (www.sikana.org)

Občanské sdružení proti šikanování

Sdružení, jež se snaží o co největší medializaci problému šikanování (www.sikana.cz)

Příloha č. 3

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Čj.: 28 275/2000-22

Metodický pokyn
ministra školství, mládeže a tělovýchovy
k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Dětská a dospívající agresivita se často stává členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

(2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a

svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(3) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství a pod.

(4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřizování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 2

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- verbální přímé a nepřímé,
- fyzické přímé a nepřímé,
- aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady znaků šikanování, které neustále přibývají, jsou uvedeny v příloze.

Čl. 3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektori. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s

negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

(2) Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

(3) Pedagogická centra a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovně a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

(4) Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 "Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané".
- Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovýchto sdělení).
- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.

- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
- Aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.
- Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikanování, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají, viz příloha č. 2 a 3).
- Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodiky preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu).

Čl. 4

Metody řešení šikanování

(1) Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí "solidarity" agresorů i postižených.

(2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

(3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, t.zv. "školního lynčování" je nutný následující postup:

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

(4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Čl. 5 Výchovná opatření

(1) Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převezení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

(2) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

(3) Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.

(4) Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Čl. 6 Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování (viz příloha č. 1), měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7 Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatrií, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou).

(2) Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

(3) Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.

Čl. 8

Závěrečné ustanovení

Tento pokyn nabývá účinnosti dnem 1.1.2001.

Mgr. Eduard Zeman, v.r.
ministr

V Praze dne 8. prosince 2000

Příloha č. 1 Příklady nepřímých a přímých znaků šikanování

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.

- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit. (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přizpůsobovací konflikty nejsou vzácností!)

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
 - Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, nebo pohrdavým tónem.
 - Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
 - Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
 - Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
 - Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
 - Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.
-

Příloha č. 2: Příklad informačního letáku pro žáky ZŠ

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji se:

Najdeš mě:

Návštěvní hodiny mám:

Telefon:

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co ti je nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi některými žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat!

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrat' se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.
 - Svěř se svým rodičům.
 - V případě, že nenajdeš odvalu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.
-

Příloha č. 3: Příklad informačního letáku pro mládež

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.

Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA VÝCHOVNÝM PORADCEM.

Jmenuje se

Najdeš ho

Návštěvní hodiny má

Telefon

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým. V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí). Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést celý život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi některými spolužáky. Převládá v nich bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: "Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší." Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- Obrát se na mne jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.
- Svěř se svým rodičům.
- V případě, že nenajdeš odvalu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky.

Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.

Příloha č. 4: Seznam doporučené literatury z oblasti agresivity a šikanování:

Kolář, M.: "Skrytý svět šikanování ve školách", Portál, Praha 1997, 2000
Říčan, P.: "Agresivita a šikana mezi dětmi", Portál, Praha 1995
Parry, J., Carington, G.: "Čelíme šikanování - sborník metod", Metodický materiál IPPP, Praha 1995
Fontana, D.: "Psychologie ve školní praxi", Portál, Praha 1997
Kolář, M.: Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách, Portál, Praha 2001

Časopisy:

Kolář, M.: "Omyly kolem šikanování", Moderní vyučování, č. 9/1997
Fojtíková, Z.: Nebezpečná epidemie. Cyklus o šikaně s dr. Kolářem, Rodina a škola č. 3-12/2000
Kolář, M.: Poplachový plán při výbuchu brutální šikany. Školní "lynčování" vyvolává zatím jen bezmoc. Bezpečnostní teorie a praxe, in Sborník Policejní akademie ČR, č. 1/2000
Kolář, M.: Soudce Lynch na českých školách? Vyšetřování a léčba specifických typů šikan, in Sborník "Prevence šikanování ve školách", Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, Praha 1998

Anotace bakalářské práce

Příjmení a jméno: Zdráhalová Lenka

Katedra: Ústav speciálně pedagogických studií PdF UP Olomouc

Název práce: Agresivita a šikana v podmínkách střední školy

Vedoucí práce: Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

Počet stran: 88

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 15

Počet pramenů: 9

Klíčová slova: agrese, agresivita, šikana, oběť, agresor, násilí

Resumé

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku agresivity a šikany, nemoci skupinové demokracie, z pohledu žáků středních škol. Teoretická část je rozdělená na dvě hlavní témata. Prvním tématem je agresivita (směry, dělení, klasifikace) zaměřená na školní prostředí. Druhé téma řeší otázku šikanování a to z hlediska projevů, příčin, signálů, stádií, prevence a řešení této nemoci. Empirická část se zaměřuje na výskyt agresivního chování a šikany na třech odlišných typech středních škol a na postoj žáků stejného věku, ale různého pohlaví k těmto patologickým projevům chování. Bakalářská práce se týká studentů daných středních škol, přínosem by však měla být hlavně pro pedagogy těchto škol.

Resume

The thesis is focused on the issue of aggression and bullying, the illnesses of group democracy, from the perspective of students at secondary schools. The theoretical part is divided into two main themes. The first topic is aggression (directions, division, classification) focusing on the school environment. The other one deals with the issue of bullying in terms of the symptoms, causes, signals, stages,

prevention and solution of the disease. The empirical part focuses on the incidence of aggressive behaviour and bullying in three different types of secondary schools and on the attitude of students of the same age but opposite sex to these pathological symptoms of behaviour. This thesis concerns students of selected secondary schools. However, it should mainly bring benefits to the teachers.